

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв
Кафедра естрадної музики

КАМІНСЬКА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Кваліфікаційна робота

**ФОРТЕПІАННЕ МИСТЕЦТВО В МУЗИЧНІЙ
КУЛЬТУРІ ОДЕСИ ХІХ – ХХ СТОЛІТТЯ**

на здобуття освітнього ступеня "Магістр"
зі спеціальності 025 Музичне мистецтво

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Цюлюпа Наталія Леонідівна

Рівне -2023

Камінська Ю. В. Фортепіанне мистецтво в музичній культурі Одеси XIX-XX століття / [наук. кер. –кандидат педагогічних наук, доцент Цюлюпа Н. Л.]. – Рівне: РДГУ, 2023.

У магістерському дослідженні розглядаються питання культурно-історичних передумов становлення і розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині.

Наукова робота є комплексним дослідженням історичних, культурних та соціальних аспектів розвитку фортепіанної музики в Одеській області. Робота висвітлює періоди зародження, розвитку та сучасного стану фортепіанного мистецтва на території області, зокрема аналізує життєвий шлях і внесок відомих музикантів, педагогів-піаністів Одещини у розвиток фортепіанного мистецтва краю.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естрадної музики Інституту мистецтв РДГУ Даюк Ж. Ю.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ФОРТЕПІАННЕ МИСТЕЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Фортеп'янке мистецтво в дослідженнях науковців.....	11
1.2. Формування фахового фортеп'янного виконавства в Україні.....	22
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	30
РОЗДІЛ II. ФОРТЕПІАННЕ МИСТЕЦТВО ОДЕЩИНИ	
2.1. Розвиток фортеп'янного мистецтва Одещини в історичній ретроспективі.....	32
2.2. Сучасний стан розвитку фортеп'янного мистецтва Одещини.....	46
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. На початку нового століття відбуваються значні зміни в політичному, соціально-економічному розвитку суспільства. Це створює передумови для оновлення системи освіти, яка є основою інтелектуального та духовного розвитку держави, суспільства і особистості.

Освіта має стати пріоритетним напрямом розвитку суспільства, зокрема з оновлення системи виховання молодого покоління як носія національної свідомості, моралі та духовних цінностей. Закон України "Про освіту" та національна програма "Освіта. Україна XXI століття" визначають стратегічні напрями, спрямовані на зміну підходу до фахової підготовки педагогів, в тому числі в сфері музичного мистецтва.

Музична освіта, як невід'ємна складова загальної освіти, має важливе значення у духовному розвитку особистості, сприяючи розвитку професійних компетентностей і моральних якостей. Музичне мистецтво є невід'ємним елементом передачі художньо-естетичних цінностей молодому поколінню.

Нині Україна переживає черговий етап національного відродження, що стимулює зростаючий інтерес науковців та мистецтвознавців до дослідження та відтворення історичної картини становлення та розвитку вітчизняної музичної культури та освіти. Такі дослідження сприяють збереженню і популяризації національної культурної спадщини, а також викликають зацікавлення громадськості у вивченні власних коренів та історії.

Фортепіанне мистецтво відіграє значну роль у розвитку особистості з музичного, психологічного та культурного поглядів. Дослідження еволюції фортепіанної культури в різних куточках України все більше привертає увагу вітчизняних науковців, що дозволяє збагатити загальний культурний контекст та розкрити унікальні особливості музичної ідентичності кожного регіону. Вивчення історії фортепіанного мистецтва розкриває, як політичні, економічні та соціокультурні події впливали на музичний простір різних територій, допомагає

краще зрозуміти роль музики в історичному контексті та визначити її значення для розвитку суспільства.

Крім того, вивчення історії фортепіанного мистецтва в регіонах має практичне значення для збереження та підтримки культурного надбання, адже можна уникнути природних втрат музичної спадщини, якщо ми розуміємо і цінуємо внесок кожного регіону у розвиток національної музичної культури.

Таким чином, проблема дослідження фортепіанного мистецтва Одещини має перспективний характер на сучасному етапі розвитку науки, що обумовлено недостатньою увагою, приділеною даній тематиці в українському мистецтвознавстві. Висвітлення особливостей становлення та розвитку фортепіанного виконавства Одещини сприятиме глибшому розумінню ролі даного регіону у формуванні української музичної ідентичності. Наша зацікавленість даною темою обумовлена прагненням збагатити культурний діалог, розширити межі знань та сприяти збереженню та популяризації фортепіанного мистецтва Одещини. Актуальність даної тематики, її теоретична та практична значимість і обумовили вибір теми магістерського дослідження "Фортепіанне мистецтво в музичній культурі Одеси ХІХ-ХХ століття".

Зв'язок роботи з науковими планами. Тема магістерського дослідження пов'язана з проблемою удосконалення фахової підготовки здобувачів вищої освіти, майбутніх педагогів-музикантів та удосконаленням методики викладання спеціального інструмента, концертмейстерського класу, методики викладання гри на фортепіано та історії розвитку фортепіанного мистецтва.

Магістерське дослідження входить до плану науково-дослідної роботи кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету і складає частину наукового напрямку "Естрадне мистецтво на теренах України: історія розвитку та перспективи". Тему наукової роботи затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету.

Матеріали дослідження – мистецтвознавча, історична, культурологічна

наукова література, наукові дослідження у сфері педагогіки та методики гри на фортепіано, історії, теорії та методики фортепіанного виконавства та навчання; офіційні інтернет-ресурси професійних музичних закладів Одещини; відеоматеріали місцевого телебачення, архівні документи, які ознайомлюють із діяльністю представників фортепіанного мистецтва регіону; публікації з місцевої періодики; афіші, буклети концертів, виконавських конкурсів.

Мета дослідження - виявити історичні, об'єктивні і суб'єктивні чинники формування професійної одеської піаністичної школи, згадати імена фундаторів фортепіанної виконавської школи Одещини.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено наступні **завдання:**

- проаналізувати стан вивчення проблеми на основі існуючої джерельної бази;
- з'ясувати передумови та головні чинники, що вплинули на розвиток національної фортепіанної культури;
- висвітлити культурно-історичні передумови розвитку професійного фортепіанного мистецтва Одещини в історичній ретроспективі;
- проаналізувати специфіку сучасного стану культурного середовища Одеського регіону;
- проаналізувати діяльність провідних освітніх закладів Одещини та згадати імена фундаторів її фортепіанної школи.

Об'єкт дослідження – генеза українського фортепіанного мистецтва.

Предмет дослідження – фортепіанне мистецтво в музичній культурі Одеси XIX-XX століття.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять наукові праці, що висвітлюють художні явища у взаємозв'язку з існуючою на всіх етапах розвитку музичного мистецтва традицією. У розкритті теми магістерської

роботи використано комплексний підхід, що виявляється у використанні матеріалу з історії розвитку українського музичного мистецтва (М. Гордійчук [7], В. Довженко [11-12], Н. Ревенко [40], Т. Росул [44], М. Степаненко [50], К. Чеченя [71], О. Шреєр-Ткаченко [53-55] та ін.), українського фортепіанного виконавства та освіти (Н. Гуральник [8], Ж. Дедусенко [9], М. Дремлюга [13], Н. Зимогляд [16], Н. Кашкадамова [21-23], В. Клиш [28], Т. Куржева [29], О. Лігус [32], Г. Ніколаї [38], Л. Садова [46], Ж. Хурсіна [56], В. Шульгіна [63] та ін.), дослідженням регіональної культури України (Ю. Булка [1], О. Васюта [2], Т. Гердова [6], К. Демочко [10], Л. Загладько [15], Л. Кияновська [26], А. Литвиненко [30], Т. Росул [44], А. Румянцева [45], М. Черепанин [57], П. Шиманський [61]).

Надзвичайно цікавими для нашого магістерського дослідження є наукові роботи, присвячені проблемам формування піаністичної школи на Одещині (Ю. Малишев, Т. Сидоренко-Малюкова, Л. Шевченко, Огренич, Л. Розенберг).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у дослідженні використано комплекс взаємоузгоджених методів, а саме:

теоретичні - аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення, метод теоретичного моделювання;

емпіричні – педагогічне спостереження за процесом фортепіанного навчання в мистецьких закладах освіти; опитування, бесіди.

історичні – вивчення культурно-мистецького життя Одещини у контексті історико-політичних і соціокультурних чинників;

ретроспективні – аналізування культурно-мистецьких процесів;

системного підходу, що узагальнює досягнення фортепіанного мистецтва Одещини на сучасному етапі його розвитку.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів: Магістерське дослідження є спробою узагальнити результати наукового досвіду в галузі історії розвитку фортепіанного мистецтва. В науковій роботі нами:

обґрунтовано:

- необхідність і актуальність вивчення історії розвитку регіональних фортепіанних шкіл, зокрема одеської;

визначено:

- культурно-історичні передумови розвитку вітчизняного фортепіанного мистецтва;

- шляхи становлення й розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині;

здійснено:

– комплексний музикознавчий аналіз фортепіанного мистецтва як явища української культури.

Організація дослідження. Дослідження відбувалося у три етапи протягом 2022 - 2023 років, згідно затвердженого календарного плану були зроблені наступні заходи з реалізації написання магістерської роботи:

Перший етап.

На першому етапі (вересень-грудень 2022 р.) відбулось затвердження теми магістерського дослідження „Фортепіанне мистецтво в музичній культурі Одеси ХІХ-ХХ століття”; розроблено та узгоджено з науковим керівником структуру написання наукової роботи згідно до нормативних вимог; на першому етапі вивчався стан розробки даної проблеми в її теоретичному аспекті.

Була зібрана і проаналізована наукова історична, мистецтвознавча, культурологічна, педагогічна та методична література з питань магістерського дослідження; визначені та сформульовані категоріально-понятійний апарат дослідження (об’єкт, предмет, завдання та методи дослідження); узагальнено основні поняття визначеної проблематики; був написаний вступ та перший розділ магістерського дослідження.

Другий етап.

На другому етапі відбулось редагування I розділу магістерської наукової роботи. У березні 2023 р. на засіданні кафедри естрадної музики Інституту мистецтв РДГУ відбувся звіт щодо написання I-го розділу, внесення виправлень і коректив, запропонованих членами викладацько-професорського складу кафедри. Впродовж квітня-травня відбувалося написання другого розділу магістерської роботи, написані висновки до двох розділів та загальні висновки.

На **третьому етапі** був уточнений список використаних джерел та оформлені додатки наукової магістерської роботи; проведено редагування та оформлення дослідження, визначені основні етапи презентації магістерської роботи на захисті.

Теоретичне та практичне значення магістерського дослідження. Магістерська наукова робота надає широкий комплекс знань майбутнім педагогам в сфері музичного мистецтва. Вивчення розвитку фортепіанного мистецтва Одещини допомагає зрозуміти його роль у формуванні музичної культури регіону, сприяє збереженню та популяризації цінного музичного спадку, дозволяє збагатити наукову базу з музикознавства та культурології з точки зору специфічних особливостей та історичних витоків мистецтва в даному регіоні.

Практичне значення магістерської наукової роботи полягає у кількох аспектах. По-перше, вона може служити важливим джерелом інформації для музичних освітніх закладів, консерваторій, шкіл мистецтв Одеської області, де студенти та учні мають змогу вивчати історію фортепіанного мистецтва свого регіону.

По-друге, наукова робота може служити джерелом для підготовки спеціалістів-музикантів, дослідників та педагогів, які прагнуть розвивати та популяризувати фортепіанне мистецтво у Одеській області.

Апробація результатів магістерського дослідження. Зміст та висновки наукової кваліфікаційної роботи доповідались і обговорювались на засіданнях кафедри естрадної музики Рівненського державного гуманітарного університету.

Положення та висновки магістерського наукового дослідження обговорювались на щорічній науково-практичній конференції викладачів та студентів Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2023).

Публікації. За темою і результатами дослідження видано наукову статтю "Культурно-історичні передумови становлення та розвитку фортепіанного мистецтва Одещини". *Fine Art and Culture Studies*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. № 5.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи складає 84 сторінки, з них 64 сторінки основного тексту. Список використаних джерел становить 59 найменувань.

РОЗДІЛ I

ФОРТЕПІАННЕ МИСТЕЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Фортепіанне мистецтво в дослідженнях науковців.

Фортепіанне мистецтво, як невід'ємна складова національної музичної культури, відіграє важливу роль у формуванні музичної ідентичності та сприяє розкриттю потенціалу творчості українських музикантів. Фортепіанне мистецтво має глибокий і важливий вплив на українську культуру та суспільство загалом. Воно не лише є частиною національної музичної спадщини, а й відображає душу нації, зближує нас з іншими культурами та сприяє розвитку музичної освіти. Дослідження сутності фортепіанного мистецтва в українському контексті допомагає розкрити його глибокий сенс та важливу роль у нашому житті.

Передусім, варто визначити сутність фортепіанного мистецтва в українському контексті. Це важливий аспект, оскільки фортепіано відіграє роль не лише інструмента, а й незаперечного засобу передачі музичних ідей. Історичні аспекти розвитку фортепіанного мистецтва в Україні слід зв'язувати з першими згадками про його використання, заселенням нашої території під впливом різних культурних течій та появою перших фортепіанних творів вітчизняних композиторів.

Особливу увагу слід приділити специфіці виконавства та композиторського підходу в українському фортепіанному мистецтві. Українські музиканти завжди намагалися впроваджувати національні мотиви та ритми у виконання та створення музики для фортепіано. Це може бути виявлено в техніці виконання, використанні народних мелодій, а також в стилістиці фортепіанних творів.

Не менш важливою є взаємодія фортепіанного мистецтва з іншими музичними жанрами та видами мистецтва. Фортепіано часто виступає як

акомпанемент в опері, камерній музиці, співі та інших жанрах. Також воно впливає на створення музичних образів у літературі, хореографії, живопису, скульптурі, архітектурі, кіно, театрі, моді тощо.

На сьогоднішній день українські дослідники та музикознавці приділяють значну увагу вивченню теоретичних аспектів фортепіанного мистецтва. Вони аналізують історію його розвитку, досліджують вплив зарубіжних та вітчизняних піаністів на формування стилю та техніки виконання, вивчають методи та прийоми навчання гри тощо.

Фортепіанне мистецтво в Україні має глибокі коріння та важливе значення для розвитку музичної культури. Його сутність визначається національними особливостями та впливом історії, яка обумовила шлях розвитку музичних традицій.

В історії фортепіанної культури України налічується безліч невідомих історичних етапів, які, однак, можуть розкрити нові глибини розвитку європейської музичної традиції в нашій країні. Невід'ємною частиною такого дослідження є систематичне та ґрунтовне вивчення історичного шляху української фортепіанної культури, що допомагає розкрити потенціал фортепіанного мистецтва, з'ясувати зв'язки та коріння, які пов'язують його зі світовою музичною спадщиною.

Завдяки аналізу цих важливих аспектів ми отримуємо можливість розуміти історію та значення українського фортепіанного мистецтва крізь призму розвитку музичної культури. Розуміння минулого – ключовий шлях до планування майбутнього і вдосконалення сучасного фортепіанного мистецтва в Україні.

Протягом століть накопичувався значний художній матеріал, що потребував аналізу, теоретичного осмислення, наукового узагальнення та відкриття для широкого сприйняття. Систематичне дослідження історичного розвитку української фортепіанної культури почалося лише в період

незалежності України. Мистецька діяльність отримала чіткі організаційні форми та завдання. Розвиток спеціалізованої музичної освіти сприяв підготовці висококваліфікованих композиторів, музикознавців та виконавців. У консерваторіях та академічних установах з'явилися науково-дослідні центри, які займаються аналізом професійної музичної творчості та пошуку шляхів вдосконалення методики викладання гри на фортепіано.

Інтенсивне накопичення наукового матеріалу вимагало створення синтезуючих робіт, які б висвітлювали досягнення у сфері фортепіанної культури. Багато досліджень вітчизняних учених спрямовані на вивчення витоків музичного мистецтва в Україні, включаючи фортепіанне мистецтво.

За останні роки значно розширилось коло наукових пошуків у галузі фортепіанного мистецтва. Зокрема, дослідження становлення та розвитку фортепіанного виконавства в Україні мають важливе місце в працях таких науковців, як Ж. Хурсіна [56], Н. Кашкадамова [21-23], Л. Садова [46], Т. Куржева [29]. Методичні питання розглядаються у працях Б. Міліча, Т. Воробкевич [5], Ю. Макарова, Ц. Цюлюпи [64] тощо. Проте проблематика історичного шляху становлення та розвитку фортепіанного мистецтва окремих регіонів досі залишається недостатньо дослідженою.

Перші кроки у дослідженні генезису українського фортепіанного мистецтва були зроблені *М. Дремлюгою*, який проаналізував українську фортепіанну музику періоду дожовтневих подій [13].

Важливий вклад у поглиблення питань музичного мистецтва внесли монографії *В. Довженка* [11, 12] та М. Гордійчука [7], в яких автори узагальнили еволюцію всіх музичних жанрів за роки радянської влади, включаючи і фортепіанне мистецтво.

Значущим кроком в дослідженні історії української барокової музики стала праця *О. Шреєр-Ткаченко* [53-55], яка послужила важливим підґрунтям для

численних подальших досліджень українського фортепіанного мистецтва цієї доби.

У своїй дисертації під назвою "Українська фортепіанна школа ХХ ст. у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти" [8], *Н. Гуральник* досліджує взаємозв'язок українського фортепіанного мистецтва з процесом професіоналізації музичної освіти. Авторка аналізує основні закономірності розвитку української фортепіанної культури та їхній зв'язок із змінами в соціально-історичних умовах. В роботі Н. Гуральник презентує цікаву, на наш погляд, періодизацію етапів розвитку фортепіанної школи в Україні.

У дослідженнях *Н. Кашкадамової* [21-23] значне місце приділяється історії національного фортепіанного мистецтва. Її роботи зосереджуються на вивченні діяльності зокрема західноукраїнських піаністів, що створює цінну колекцію наукових праць, присвячених львівській фортепіанній школі.

Не менш цікавою та ґрунтовною є монографія Н. Кашкадамової "Фортеп'янно-виконавське мистецтво України. Історичні нариси". В цій роботі авторка досліджує довгий та тернистий шлях розвитку професіонального фортепіанного виконавства в Україні від часів його формування до сьогодення, розкриває стильові характеристики фортепіанного виконавства – суто українські та загальноєвропейські.

Окремий аспект українського фортепіанного мистецтва ХІХ – початку ХХ ст. висвітлює *О. Лігус* у своїй роботі [32], яка присвячена яскравому феномену фортепіанного романтизму. Авторка досліджує еволюцію популярних фортепіанних жанрів цього періоду та порівнює творчість вітчизняних та західноєвропейських композиторів у жанрі фортепіанної музики.

М. Степаненко у своїй науковій праці [50] досліджує поширення клавірних інструментів на території України, оглядаючи їх через призму історико-культурних процесів. Вона представляє свідчення про популярність цих

інструментів серед козаків і міщан та описує розвиток українського клавірного мистецтва цього періоду.

Дослідження української інструментальної музики епохи бароко, коли клавір почав набувати популярності в Україні, вивчає *К. Чеченя* [71].

Фундаментальною працею, що охоплює становлення фортепіанного мистецтва у різних періодах, є монографія *О. Алексєєва* "Історія фортепіанного мистецтва", яка була вперше опублікована у 1962 році та пізніше була доповнена та перевидана декілька разів.

Серед ґрунтовних досліджень, присвячених актуальним питанням генези фортепіанного мистецтва, варто відзначити дослідження *В. Клина* [28], в якому ретельно проаналізовані аспекти еволюції українського фортепіанного мистецтва радянської доби.

Не можна оминати увагою цікаву та ґрунтовну наукову роботу, колективну монографію "Київська фортепіанна школа. Імена та часи" [24], яка розкриває важливі аспекти фортепіанної освіти, надає характеристику київській фортепіанній школі, аналізує діяльність її фундаторів та представників.

Надзвичайно цікавою, на наш погляд, є наукове дослідження *Ж. Хурсіної* "Видатні педагоги-піаністи Київської консерваторії", в якій розглядається процес становлення фортепіанної педагогіки в Україні в 20-30-х рр., узагальнюється практичний досвід таких видатних педагогів-піаністів як В. Пухальський, Г. Беклемішев, Ф. Блюменфельд, Г. Нейгауз, К. Михайлов. Авторка аналізує їх методи викладання та погляди на шляхи розвитку виконавського мистецтва.

Окремо слід зупинитись на докторській дисертації *Л. Шевченко* на тему "Стильова парадигма української фортепіанної культури ХХ століття у світовому просторі", метою якої стало "висвітлити специфіку стильової парадигматики фортепіанної культури ХХ століття як диспропорційного співвідношення пробетховеніанського академізму і моцартіанської детермінованості модернуавангарду і позамистецьких елементів у грі, в яких національний

менталітет, зокрема, український, демонструє настанову на особистісно забарвлену стильову емблематику, втілену в різних піаністичних центрах України (Київ, Одеса, Львів, Харків та ін.)" [59, 60].

Не менш цікавими та корисними для нашого магістерського дослідження є інші багаточисельні наукові праці цієї авторки, присвячені вивченню питань генези фортепіанного мистецтва Одещини: монографія "Стильові характеристики української фортепіанної культури ХХ століття"; підручник "Інноваційні складові внеску Одеси у традиції української фортепіанної школи ХХ–ХХІ століть; наукові статті "Сучасне фортепіанне виконавство в пролонгації культурної типології буття України і світу", "Концерти Л. Бетховена як репертуарний стрижень програм піаністів Одеси", "Сонати О. Скребіна як репертуарний здобуток одеських піаністів", "Одеська фортепіанна школа в українському мистецтві ХХ– ХХІ століть", "Стильово актуальне виконання творів Й. С. Баха у фортепіанному мистецтві Одеси!", "Музика О. Скребіна в Одесі і в репертуарних вподобаннях одеських піаністів" , "Одеська фортепіанна школа в українському мистецтві ХХ-ХХІ століть" та багато ін.

Тема розвитку композиторської школи Одещини в полі зору дослідниці *Л. Іванової*. Слід згадати її наукові роботи "Фортепіанне мистецтво композиторської школи Одеси: передумови і реалії (від ХІХ - до ХХ століття), кандидатську дисертацію на тему " Виконавсько-методичні засади фортепіанної школи Вільгельма Курца як джерело розвитку Львівської піаністики".

Надзвичайно корисними та цікавими для нашого магістерського дослідження є наукові праці українських дослідників в царині історії становлення та розвитку Одеського фортепіанного мистецтва: *Ю. Руснак* "Передумови зародження Одеської піаністичної школи", *Е. Дагілайська* "З минулого фортепіанного виконавства та фортепіанної педагогіки в Одесі", "Д. Д. Клімов-піаніст та педагог", *В. Кузікова* . "Кафедра спеціального фортепіано Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової" , *Р. Розенберг* "Музична

Одеса", **В. Щепакін** "Приватні музичні навчальні заклади Одеси кінця ХІХ — початку ХХ ст.: західноєвропейські традиції та впливи", **Лю Кетин** "Веризм-символізм в фортепіанном творчестве композиторов Одессы 1950-х – 1960-х годов (на примере произведений К. Данькевича и С. Орфеева).

Ці наукові праці зосереджені на дослідженні виконавської діяльності певних піаністів чи фортепіанних шкіл. Вони також вивчають важливі деталі виконавського стилю та концертного життя України. Іншим прикладом досліджень є монографія Н. Ревенко "Фортепіанна творчість українських композиторів у контексті розвитку музичної культури України (80-90-ті роки ХХ століття)" [40]. У цій науковій роботі звертається увага на окремі аспекти фортепіанного мистецтва в Україні, зокрема в контексті розвитку музичної культури цього періоду.

Всі ці дослідження допомагають розкрити важливі аспекти та ідейні погляди, пов'язані з фортепіанним мистецтвом в Україні. Вони дають можливість краще зрозуміти роль та вплив цієї галузі на музичну культуру країни.

Сучасним акцентом стають дослідження з розкриття змісту феномену української фортепіанної музики в євроінтеграційному культурному середовищі. Ряд праць присвячено різнобічній тематиці української фортепіанної сфери, серед них роботи Ж. Дедусенко [9], Н. Зимогляд [16], В. Шультіної [63].

У дисертації **Ж. Дедусенко** [9] "Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції" дослідниця аналізує сутність феномену "фортепіанна виконавська школа" та її роль у історії фортепіанного мистецтва.

Н. Зимогляд [16] провела аналіз різноманітних аспектів піаністичного виконавства 1930-х років в Україні, включаючи організацію та становлення концертної та конкурсної діяльності піаністів, в тому числі гастролюючих музикантів з-за кордону.

В. Шультіна [63] розкриває історико-художні аспекти малодосліджених періодів в історії фортепіанного мистецтва від ХVІІІ до ХХ століття, надаючи

нову перспективу на дослідження цих епох і відкриваючи забуті сторінки української фортепіанної творчості означеного періоду.

Феномен української фортепіанної музики ХХ століття ретельно розглянула у своїх працях *Г. Ніколаї* [38], освітливши роль фортепіанного мистецтва як невід'ємної складової національної культурної спадщини.

Науковий інтерес *Л. Корній* охоплює різноманітні сфери музикознавства, включаючи музичне джерелознавство та історію музичної культури України. Її дослідження сприяють розкриттю процесів становлення та розвитку вітчизняного фортепіанного мистецтва, а також вивченню взаємовпливу слов'янських культур на цю галузь мистецтва.

Зауважимо, що у наукових дослідженнях з історії фортепіанної музики важлива увага приділялася передусім великим культурним центрам, таким як Київ, Харків та Львів. Але науковець Н. Кашкадамова вказує на те, що розвиток фортепіанного мистецтва активно відбувався не тільки у великих містах України, а й у невеликих населених пунктах [21, с. 4]. Завдяки її дослідженням стає зрозуміло, що розвиток цієї сфери мистецтва відбувався у всій країні, включаючи навіть віддалені регіони, які до 1940-х років були в складі інших держав. Однак такі досягнення часто обминалися мовчанням у наукових джерелах або навіть приховувалися. Це призвело до спотвореного розуміння процесів регіонального культурного розвитку на початку ХХ століття в Україні.

А. Литвиненко підтверджує утворення нової наукової галузі - регіоніки, на перехресті ХХ та ХХІ століть [30]. Доказом цьому слугують наукові доробки таких дослідників, як *Л. Кияновська*, авторка праці "Еволюція галицької музичної культури ХІХ - ХХ ст." [26], *І. Векелер*, автор праці "Херсон та його мешканці. Історичний нарис", *Т. Гердова*, що досліджує "Генезис та розвиток фортепіанного мистецтва Донбасу з кінця ХІХ століття по 2012 рік" [6], *А. Литвиненко*, автор праці "Музична культура Полтавщини ХІХ - початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства" [30], "Л. Лісовський і

музичне життя Полтави на зламі XIX-XX ст.", О. Васюта, що розглядає "Музичне мистецтво Чернігівщини як культуротворчий феномен України XX - початку XXI століття" [8], *А. Загладько*, автор праці "Фортепіанна компонента у концертному житті Києва 70-80-х років XIX століття" [15] та інших.

Цікавою та ґрунтовною є наукова праця "Видатні люди України та світу, біографії цікавих особистостей Житомирщини", праця *П. Даценко* "Культурно-мистецька спадщина Житомирщини у вимірах українського духовного життя XIX - першої третини XX століття", *М. Кириченко* "Фортепіанно-виконавське мистецтво та педагогіка у Житомирі", *З. Любанців-Попко* "Сто галицьких піаністів", *Т. Ляшенко* "Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини XX століття", *Н. Мариняко* "Культурно-мистецьке життя Житомира кінця XIX - початку XX століття", дисертація на здобуття ступеню кандидата мистецтвознавства *Т. Медведнікової* "Дніпропетровська піаністична школа. Генезис та еволюція", дисертація на здобуття ступеню кандидата педагогічних наук *Я. Мельничук* "Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець XVIII- початок XX століття)", дисертація на здобуття ступеню кандидата мистецтвознавства *М. Слабченко* "Музична культура Херсонщини кінця XIX - початку XX століть у контексті регіональних культуротворчих процесів".

Не менш цікавими є наукові праці *К. Демочко*, присвячені дослідженню мистецького життя Буковини, в тому числі генези фортепіанної освіти краю; багаточисельні мистецтвознавчі роботи з питань вивчення історії становлення музичної культури Західної України *М. Загайкевич*.

Дослідження *Т. Росул* [44] зосередилося на аналізі музичного життя Закарпаття. Авторка докладно описала музичну культуру регіону, в тому числі розвиток фортепіанного мистецтва. Додатково, у своїй роботі Т. Росул звертає увагу на різні аспекти розвитку галузі фортепіанної музики, використовуючи

новий історичний підхід. Це допомогло заповнити прогалини в дослідженнях мистецтвознавців і відкрити нові горизонти для розуміння історії цього регіону.

Питання відродження та розвитку музичного мистецтва в Галичині протягом ХІХ-ХХ століть, а також важлива роль фортепіанного мистецтва у цьому процесі, були досліджені у роботі *М. Черепанина* [57]. Деякі аспекти розвитку фортепіанного мистецтва отримали своє відображення у дисертації *П. Шиманського* [61], в якій дослідник надав характеристику діяльності музично-громадських організацій, товариств та установ, де звучала фортепіанна музика.

Окремо необхідно зупинитись на наукових доробках, присвячених дослідженню історії становлення та розвитку музичного мистецтва на Рівненщині, в тому числі, рівненської фортепіанної школи. З цього приводу слід згадати багаточисельні праці рівненського дослідника, науковця, завідувача кафедри музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету *Б. Столярчука*, серед яких "Храм вічної музики. Рівненській ДМШ №1 імені М.В.Лисенка – 75", "Лауреати мистецької премії імені Г.Жуковського", "Митці Рівненщини. Енциклопедичний довідник", "Композитори Рівненщини. Енциклопедичний довідник", "Фольклористи Рівненщини. Енциклопедичний довідник", "Рівненське музичне училище" та багато ін.

В контексті нашого магістерського дослідження надзвичайно важливими є дипломні роботи на здобуття освітнього ступеня "Магістр" *Щерби М.* "Фортепіанне мистецтво в музичній культурі Львова (ХІХ – ХХ ст.), яка була підготовлена та захищена на кафедрі естрадної музики Інституту мистецтв РДГУ (2019 р.), *Сергійчук Д.* на тему "Культурно-історичні передумови становлення і розвитку фортепіанного мистецтва на Рівненщині (2021 р.). Науковим керівником цих магістерських досліджень є кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естрадної музики Інституту мистецтв РДГУ Цюлюпа Н. Л.

Глибоке теоретичне розуміння музично-освітньої сфери як основи всіх галузей музичного мистецтва, а також аналіз різних аспектів музичного життя України та її регіонів у ряді публікацій стали невід'ємною підтримкою при вирішенні питань, пов'язаних із процесами становлення та розвитку фортепіанного мистецтва.

Такі наукові дослідження допомагають розкрити багатогранність та різноманітність розвитку українського фортепіанного мистецтва на рівні різних регіонів. Ці дослідження розкривають важливі аспекти історії та еволюції музичної культури, її зв'язок з соціокультурними, політичними та економічними контекстами, допомагають відновити приховані або недостатньо вивчені аспекти культурного розвитку в різних регіонах, а також розкрити взаємозв'язки та вплив місцевих особливостей на формування фортепіанного мистецтва. Ці наукові роботи розширюють наше розуміння української музичної спадщини та сприяють підвищенню її значущості як частини світової культурної скарбниці.

Все вищесказане дає нам право стверджувати про те, що фортепіанне мистецтво має значущу історію та глибокі коріння, які відображаються в багато вимірності його розвитку. Дослідження різних періодів та культурних контекстів дозволяє з'ясувати, як змінювалася роль фортепіанного мистецтва в різних епохах та як воно впливало на суспільство та культуру загалом; підкреслює важливість систематизації та аналізу існуючих джерел і досліджень з історії фортепіанного мистецтва. Всі ці наукові праці можуть служити основою для нових досліджень та сприяти глибшому розумінню розвитку фортепіанного мистецтва в Україні.

Не менш важливою є роль сучасних методів та підходів у вивченні історії фортепіанного мистецтва. Використання аналізу текстів, архівних матеріалів, а також синтез підходів з інших галузей мистецтва дозволяють отримати більш повне та глибоке уявлення про цей еволюційний процес.

Загалом, аналіз існуючих наукових досліджень підтверджує, що історія розвитку фортепіанного мистецтва є не лише хронологічною послідовністю подій, але й важливим елементом культурної спадщини. Вивчення цієї історії вимагає інтегрованого підходу, що об'єднує музикознавство, історію та культурологію, та має потенціал у розкритті тісних зв'язків між мистецтвом, суспільством та його історією.

Про становлення та розвиток фортепіанного виконавства в Україні поговоримо в наступному параграфі.

1.2. Формування фахового фортепіанного виконавства в Україні.

Розвиток фортепіанного мистецтва в Україні тісно пов'язаний з загальним процесом розвитку української культури. Українська культура має свої особливості, які відображаються у цінностях та естетичних ідеалах. Цей процес формування культури є постійним і відбивається в різних сферах життя, включаючи мистецтво та сучасні технології, які постійно удосконалюються.

Для розуміння того, як розвивалося фортепіанне мистецтво в Україні, важливо враховувати початкові етапи появи і розвитку попередників фортепіано на території країни та їхні зміни з часом.

На початку XX століття у Криму був виявлений саркофаг із зображенням гідралоса - музичного інструменту, який виступає передвісником фортепіано. Найдавніші письмові згадки про наявність клавішних інструментів на території України відносяться до доби розквіту Київської Русі.

Перші органи в Україну були привезені з Візантії. У літопису "Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського" описано виступи на органі в палаці Київського князя Святослава Ярославовича (1073-1076), а також згадується фреска в Софіївському соборі в Києві (XI століття), на якій зображені музиканти, що грають на органі [71, с. 8-9].

В часи Київської Русі орган використовувався не лише для виконання релігійної музики, але і для світських виступів. Однак імена та твори органістів цієї доби залишилися, нажаль, невідомими.

У період між XIV та XVI століттями, коли формувалися основні риси українського музичного мистецтва, стали поширеними інструментальні жанри, такі як "козачок" та "гайдук".

У зв'язку з тим, що деякі території України належали Польсько-Литовській державі, приклади української музики збереглися до наших днів саме в польських рукописних органних та лютневих табулатурах XVI-XVII століть.

Цікавим фактом є те, що український танець "козачок" отримав значну популярність в різних європейських країнах. Вже з XVI до XVIII століть цей танець був оброблений як вітчизняними, так і іноземними композиторами. В музичних варіаціях для фортепіано козачок демонструє різноманітні текстурні характеристики та методи розвитку теми [17, с. 296-297].

В середині XIV століття в Україні виникають перші музичні організації, так звані музичні цехи, представники яких опановували гру на різноманітних музичних інструментах, в тому числі і на фортепіано. Перші такі музичні цехи були засновані у Кам'янець-Подільському (1578 р.) та у Львові (1580 р.), а згодом у більшості українських міст. Метою діяльності цих товариств була, в першу чергу, просвітницька робота серед населення, організація концертів, музичних вечорниць, лекцій-концертів, святкувань тощо. Кожне товариство мало свій невеличкий оркестр, хор, при таких товариствах існували різної форми діяльності музичні курси, школи, в яких навчали основам музичної грамоти та грі на музичних інструментах. Проіснували ці товариства до XIX століття, яке ми вважаємо етапом становлення професійного фортепіанного мистецтва в Україні.

До середини XIX століття в Україні існувало переважно аматорське музикування. Кожна заможна родина мала свого вчителя музики, грі на фортепіано навчали в гімназіях, приватних школах, Дівочих інститутах, земських

училищах. Нормою громадського життя були організація концертів, благодійних заходів, чествувань тощо. Назріла нагальна потреба у цілеспрямованій підготовці кваліфікованих фахівців в царині фортепіанного мистецтва.

Процес формування професійного фортепіанного виконавства в Україні відбувався пізніше в порівнянні з іншими європейськими країнами. Слід зазначити, що на розвиток вітчизняного фортепіанного мистецтва мала значний вплив діяльність приїжджих виконавців, викладачів. Так, в Україні працювали багато чеських піаністів, серед яких І. Тедеско, В. Пахман, Й. Кестлер, К. Лаглер, В. Курц, Й. Вільчек, Н. Вільперт та ін. Значний вплив на розвиток фортепіанного виконавства в Україні мали послідовники фортепіанної школи Теодора Лешетицького, сім'я Ружицьких, що відкрила музичні школи в Катеринославі (Дніпро) та Житомирі, польський віртуоз А. Шульц-Евлер. В процесі становлення львівської фортепіанної школи особливе місце займає діяльність вірменина Карла Мікулі.

Великого впливу у музичній освіті кінця XIX – початку XX століття набувала Віденська консерваторія, до якої на навчання охоче їхали талановиті українські піаністи. Не можна оминати увагою німецьку фортепіанну школу, яскравими представниками якої були Г. Нейгауз (Єлисаветград, Кропивницький), Ілля Слатін (Харків). Таким чином, можемо стверджувати, що українська піаністика XIX сторіччя увібрала традиції кращих європейських фортепіанних шкіл.

Водночас, вже наприкінці XIX ст. поряд з іноземними викладачами почали працювати українські піаністи-викладачі. З цього приводу слід згадати М. Лисенка, Г. Мороз-Ходорковського, учня В. Пухальського М. Тутковського, Г. Бібер-Кіршон.

В цей період значно зростає кількість музичних навчальних закладів: у всіх великих містах України відкриваються музичні школи, курси, музичні училища, приватні музичні навчальні заклади, консерваторії. Так, у 1854 р. була заснована

консерваторія Галицького музичного товариства у Львові, дещо пізніше у Києві, Одесі, Харкові. Саме в цих містах відбувалось формування регіональних фортепіанних шкіл з власними стильовими особливостями.

На початку ХХ ст. в Україні значно активізувалось музичне життя, регулярно організовуються концерти, сольні фортепіанні вечори, велике поширення мали камерні ансамблі, фортепіанні "речиталі". З гастрольними концертами до України приїжджають видатні піаністи-віртуози Ю. Гофман, А. Райзенауер, С. Ментер, І. Падеревський, Р. Кочальський, С. Танєєв, А. Єсіпова, К. Ігумнов, І. Добровейн, А. Гольденвейзер та ін.

У 1913 р. два провідні музичні заклади України, в Одесі та Києві, здобули статус консерваторій, що є вищими навчальними закладами музичної освіти. Саме з цієї події мистецтвознавці визначають новий етап у мистецькому житті країни, який тривав до 1913 р., двадцятиліття революційних перетворень та творчих пошуків, що не стало винятком для фортепіанного мистецтва.

З 1934 р. починається новий період, пов'язаний з панівною політикою СРСР та її впливом на розвиток фортепіанного мистецтва Наддніпрянської України. Разом з тим, саме в цей період відроджуються консерваторії, встановлюється триступенева система освіти, відбувається "стильова перебудова в піаністиці". Носіями нового стилю, що характеризується схильністю до прогресивних "сецесійних" тенденцій, тобто до культу краси, патетики та елегійності, багатству звучання та різноманіттю ритмики стають Г. Беклемішев, Г. Коган, П. Луценко, Ю. Турчинський, А. Рудницький, Л. Сирота, Е. Петрі, О. Браїловський.

Великими здобутками українських піаністів стали виступи і перемоги на Міжнародних конкурсах. З цього приводу слід назвати А. Луфер (Київ), Л. Сагалов (Харків), Я. Зак та Е. Гілельс (Одеса), Т. Микишу, Д. Гординська-Каранович, які здобували музичну освіту в Будапешті.

В Києві в цей період працювали талановиті педагоги-піаністи В. Пухальський, М. Тутоський, Г. Бобинський, К. Михайлов, Г. Беклемішев, Ю.

Турчинський, Б. Яворський, Г. Нейгауз, Ф. Блюменфельд, С. Барер, О. Дубянський, Г. Мелех та ін. У роки Української революції, і в періоди окупації Київська консерваторія залишалася осередком академічного концертного життя.

У 30-ті роки у Києві активно концертує вихованець Київської консерваторії В. Горовіц (1903-1989), який володів феноменальною технікою, яскравою музикальністю, могутнім темпераментом та енергетикою. В ці роки концертне життя музичного Києва досягло свого розквіту – в Києві активно виступають представники західноукраїнської фортепіанної школи Любка Колесса, Василь Барвінський та ін.

Серед видатних піаністів Києва слід назвати лауреата Міжнародного конкурсу імені Ф. Шопена О. Унінського (учень С. Тарновського), А. Луфер (учень Г. Беклемішева), Т. Гутмана (учень Г. Нейгауза).

У 1922 р. в Києві була відкрита перша державна ДМШ при Київській консерваторії, директором якої стала учениця Б. Яворського Надія Гольденберг, а у 1934 р. відбувся поділ Вищого музично-драматичного інституту на два навчальні заклади – консерваторію та театральний інститут. Саме в цей період почала формуватися музикознавча галузь історії та теорії фортепіанного мистецтва і першими науковцями-дослідниками стали Г. Коган, В. Іваноаский, Г. Курковський, Б. Яворський. З'явилися перші наукові праці в царині фортепіанного мистецтва: Г. Коган "Школа фортепіанної транскрипції" (1937, 1970), "Радянське піаністичне мистецтво та російські художні традиції" (1948), "У врат мастерства". (1956), "О фортепианной фактуре" (1961), "Работа пианиста" (1963, 1969, 2004), "Ферруччо Бузони" (1964, 1971), "Вопросы пианизма" (1968); В. Івановський "Теорія піанізму: досвід наукових підстав до методики навчання гри на фортепіано"; Г. Курковський "Деякі риси виконавського стилю молодих піаністів капіталістичних країн" (1964), "Педагоги-піаністи Київської консерваторії" (1967), "М. В. Лисенко – піаніст"

(1973). У 1930 р. вперше було видано колекцію нотних збірок Українського педагогічного репертуару для фортепіано.

Говорячи про Київську фортепіанну школу тих років слід назвати імена видатних піаністів-виконавців, педагогів – Г. Беклемішев (1881-1935), якого вважають поряд з В. Пухальським фундатором цієї школи; О. Сирота, Ф. Блюменфельд, В. Сташенко-Куфтїна, С. Барер,

Перед початком Першої світової війни розвиток фортепіанного мистецтва у Львові також досяг значних успіхів. В цей час у місті діяло понад 60 музичних навчальних закладів: музичні школи, Консерваторія Галицького музичного товариства, Вищий музичний інститут імені М. Лисенка, Вищий музичний інститут Анни Нементовської (пізніше Музична консерваторія імені К. Шимановського). Видатні піаністи того періоду – Т. Лешетицький, Є. Лялевич, В. Барвінський, П. Шалїт, Я. Гімпель, Л. Мюнцер, А. Гермелін, Е. Штоєрман, В. Божейко, Л. Колесса.

Говорячи про Харківську фортепіанну школу, слід згадати імена видатних педагогів, піаністів-виконавців, серед яких С. Борткевич, П. Луценко, Й. Міклашевський, В. Дроздов, Ю. Ісерліс, А. Корещенко, М. Полевський, В. Ружицький. З 1929 р. у Харкові було започатковано влаштування виконавських конкурсів. Харківське музичне училище у 1917 р. отримало статус консерваторії, в якій професорами стали О. Горовиць, Р. Генїка, С. Брікнер, П. Луценко. У тому ж 1917 р. у Харкові при Філармонічному товаристві була створена консерваторія імені Римського-Корсакова, в якій викладав С. Борткевич.

Активним було перед Першою світовою війною музичне життя Житомира: постійно відбувались концертні виступи місцевих піаністів та гастролерів, працювали приватні музичні школи, при загальноосвітніх закладах діяли аматорські музичні колективи. З цим містом тісно пов'язана діяльність видатного українського композитора В. Косенка, М. Скорульського, у музичному училищі

викладав піаніст Т. Ріхтер. У 1930 р. розпочав роботу Волинський музичний технікум, в якому фортепіано викладали Ф. Местечкіна, Н. Мареш, Н. Левицька.

У Катеринославі (Дніпро) музична освіта дуже активно розвивалась. В музичному училищі викладала талановита піаністка Наталія фон Вільперт, серед учнів якої був відомий піаніст та педагог, в майбутньому професор Одеської консерваторії Є. Ваулін.

У 1919 р. Катеринославське музичне училище було реорганізоване у консерваторію., з 1937 р. воно знов стало середнім навчальним закладом. В ці роки працюють талановиті піаністи-педагоги С. Хромов, М. Гейман, П. Лур'є, М. Левін.

У Миколаєві в цей історичний період працювали І. Брун, Г. Попова, М. Сизова, О. Степанова, А. Труневська.

У Вінниці в цей період діяло декілька приватних музичних навчальних закладів: два музичних училища, Вінницька народна консерваторія, яка з 1923 р. стала Музичним технікумом. Фортепіанна школа Вінничини уславлена іменами піаністів-педагогів, серед яких М. Френкін, М. Орлов, С. Севастьянов, Є. Салтановська, Б. Шерр.

Що стосується Рівненщини, то слід згадати, що понад два століття цей край був власністю заможної родини князів Любомирських, що не могло не вплинути на розвиток музичного, зокрема фортепіанного мистецтва. Князь Казімеж Любомирський був талановитим піаністом, композитором, поетом, громадським діячем, який всіляко підтримував та розвивав фортепіанну культуру.

Музична освіта Рівненщини розвивалась в контексті загального розвитку мистецтва в Україні. У 1939 р. в Рівному був відкритий музично-драматичний театр та обласна філармонія, що надало поштовх для розвитку музичного мистецтва в регіоні.

У повоєнні роки музичне мистецтво Рівненщини представлено переважно аматорськими музичними колективами, функціонуванням дитячої музичної

школи №1 імені М. Лисенка. Дещо пізніше було засноване Рівненське музичне училище, Інститут культури. Відомими представниками Рівненської фортепіанної школи є піаніст-віртуоз А. Журковський (30—40 рр.), солістка обласної філармонії М. Купер (50-60 рр.), талановиті викладачі-піаністи Л. Волкова, Т. Шульман-Джансиз, Л. Годовська, С. Соріна, О. Піхтовнікова, Л. Федотчева.

Зараз в Рівному функціонує дві дитячі музичні школи, музичний фаховий коледж, Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету.

Загалом, в першій половині ХХ ст. в містах України фортепіанне мистецтво існувало в різних формах – аматорські концертні виступи, діяльність педагогів-піаністів, концертна діяльність піаністів-виконавців як місцевих, так і гастролерів. Це роки піднесення фортепіанної культури.

Щасливою добою розквіту фортепіанно-виконавського мистецтва в Україні науковці вважають період з 1950-х до початку 1990-х років. За ці роки сформувались фортепіанні школи, збереглись регіональні особливості української піаністики. В Києві це піаністична школа Р. Лисенко та його послідовників, у Львові О. Криштальський, М. Крушельницька, М. Тарнавецька, в Одесі – Л. Гінзбург, С. Могилевська.

Нова доба в історії українського фортепіанно-виконавського мистецтва почалася з 1991 р. - проголошенням незалежності України. З цього приводу слід назвати імена видатних українських піаністів, які піднесли національне фортепіанне мистецтво на високий рівень: М. Сук, М. Крушельницька, Т. Веркіна, Т. Філенко, В. Сагайдачний, М. Чернявська, В. Матюхін, В. Козлов та багато ін.

Значно активізувалась наукова діяльність в царині фортепіанного мистецтва, започатковані та щорічно проводяться виконавські фестивалі, конкурси.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Узагальнюючи матеріали першого розділу магістерського дослідження, можемо зробити наступні висновки.

Фортепіанне мистецтво є не лише засобом розважання чи виконання музичних творів, але і могутнім інструментом для розвитку особистості в її різноманітних проявах. Його вплив на розумові, емоційні та фізичні аспекти особистості важко переоцінити. Гра на фортепіано стимулює розвиток креативного мислення та творчості, сприяє формуванню внутрішньої гармонії та зосередженості, дає можливість виражати свої емоції та почуття через музику, що сприяє психологічному виразу та самореалізації. Саме тому фортепіанне мистецтво стає об'єктом вивчення вітчизняних дослідників, особливо в контексті його еволюції в різних частинах України. Ця увага сприяє глибшому розумінню загальної культурної картини та розкриває неповторні риси музичної ідентичності кожного регіону.

У першому розділі магістерського дослідження здійснений аналіз існуючих наукових досліджень в царині становлення та розвитку фортепіанного мистецтва в Україні. Результати досліджень засвідчують збагачення національної культурної спадщини, виявлення унікальних рис фортепіанного мистецтва в різних регіонах та періодах, підкреслює значення досліджень фортепіанного мистецтва як ключового фактору в розвитку культурної свідомості, освіти та музичної практики.

У першому розділі наукової роботи надається ґрунтовний аналіз формування фахового фортепіанного виконавства в Україні, здійснюється періодизація етапів генези фахового фортепіанного мистецтва.

Ґрунтовний аналіз наукової, мистецтвознавчої, культурологічної та методичної літератури з питань дослідження надав можливість підсумувати ключові відкриття та важливі етапи еволюції фортепіанного мистецтва в Україні.

Нами з'ясовано, що фортепіанне мистецтво має глибокі коріння та багатовікову історію. Від початку впровадження фортепіано на теренах України у XVIII столітті, історія розвитку фортепіанного мистецтва відображає важливі події, які змінювали музичну парадигму та впливали на роль фортепіано в суспільстві.

Культурний обмін був ключовим чинником у розвитку фортепіанного мистецтва в Україні. Завдяки географічному положенню країни як місця зустрічі різних культурних впливів, фортепіанне мистецтво увібрало європейські музичні традиції. Це призвело до формування унікального стилю, в якому поєднуються різноманітні музичні елементи.

Великий внесок у розвиток фортепіанного мистецтва зробили українські композитори, виконавці та педагоги. Вони збагатили репертуар, вдосконалили техніку гри та поширили відомість про українську музичну традицію у світі. Сучасний стан фортепіанного мистецтва в Україні свідчить про його живий та динамічний характер. Розширення освітніх можливостей та активна участь в міжнародних конкурсах підкреслюють важливість цієї галузі для сучасної музичної культури.

Узагальнюючи, історія розвитку фортепіанного мистецтва в Україні свідчить про багатогранний вплив історії, культури, освіти та талановитих особистостей на формування унікальної фортепіанної традиції. Цей процес є невід'ємною частиною музичної спадщини країни, яка продовжує вражати та надихати шанувальників фортепіанної музики.

РОЗДІЛ II

ФОРТЕПІАННЕ МИСТЕЦТВО ОДЕЩИНИ

2.1. Розвиток фортепіанного мистецтва Одещини в історичній ретроспективі.

Формування музичного мистецтва в Одесі було раннім і успішним, чому посприяв особливий характер, національний та соціальний склад цього міста. Від початку XIX ст. його розвиток в Одесі всіляко підтримували вельможі, які мали тут свої палаци - Потоцькі, Родзянки. Навчання музиці входили до освітніх програм Інституту шляхетних дівчат та Рішельєвського ліцею. Поширилося приватне навчання музики. Одеський історик О. Дерibas зазначає, що всі знатні одеситки того часу були добрими музикантками – піаністками [43].

З плином часу, на зміну домашньому музикуванню, музичним вечорам в салонах знатних горожан, в побут Одеси ввійшла мода на публічні концерти, бурхливо почала розвиватись камерно-ансамблева та симфонічна музика. Одним із значущих факторів музичної розвиненості Одеси була загальна атмосфера, яка панувала в місті на протязі більше півтора сторіччя. Про талант до музики одеситів збереглися свідоцтва місцевих і гастролуючих в місті музикантів, літераторів, діячів культури.

До об'єктивних чинників виникнення професійної піаністичної школи Одеси належить культурна атмосфера в місті XIX століття, а саме розвиток побутового музикування, відкриття оперного театру, концертні гастролі відомих виконавців того часу та активна діяльність творчої інтелігенції міста. Раніше і успішніше, ніж у багатьох інших містах України, тут було створено музичні товариства. З цього приводу слід згадати імена чеського піаніста І. Тедеско та українського композитора, просвітника П. Сокальського, діяльність яких тісно пов'язана з організацією цих товариств.

Від середини XIX століття музична освіта Одещини вийшла на більш професійний рівень, молоді піаністи Одеси – В. Пахман, В. Сапельников, Р. Кауфман стали виїжджати до Європи з гастрольними концертами.

Наприкінці XIX століття до Одеси приїхали піаністи, вихованці Віденської консерваторії – Р. Фельдау, Д. фон Рессель, Б. Дронсейко, дещо пізніше Г. Бібер, які отримали підготовку в традиціях класичної фортепіанної педагогіки в класі Йосифа Дакса – провідного піаніста, учня А. Гальма і К. Черні [35].

У 1886 р. під патронатом Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ) були організовані музичні класи, на базі яких у 1897 р. було відкрите музичне училище, директором якого став вихованець Т. Лешетицького Д. Клімов. Саме з відкриттям цього навчального закладу пов'язують становлення професійної музичної освіти в регіоні. Першими викладачами фортепіанного відділу стали видатні концертуючі піаністи і педагоги - Г. М. Бібер (яка виховала видатних музикантів Л. Баренбойма, Г. Едельмана, А. Плешицер), а також Б. М. Дронсейко- Мирович, Р. Кауфман.

Від другої половини 1880-х років серед одеських піаністів почав істотно зростати вплив школи Т. Лешетицького, яка була співзвучна з класичною фортепіанною педагогікою у плеканні професіоналізму та бездоганної, зокрема, пальцевої техніки, але вирізнялась більшою свободою індивідуальної інтерпретації, величезною увагою до культури співного неповторного звучання, «великого тону» та загалом – концертною піднесеністю і масштабністю виконання. Видатні піаністи Одеси даного періоду - Володимир Пахман, Василь Сапельников, Дмитро Клімов, Бено Мойсеївич та Людвіг Фаненштіль. Всі вони не тільки народилися і виростили в Одесі, але й здобули в цьому місті музичну освіту, що дозволяє говорити про їх зв'язок з Одеською піаністичною школою [23].

Дмитро Клімов (1850-1917), випускник Ляйпцизької консерваторії (клас Карла Райнеке), та Петербурзької консерваторії (клас Т. Лешетицького). Все

життя Д. Клімов був концертуючим піаністом, з 1897 р. – став директором Одеського музичного училища.

Василь Сапельников (1867-1941), закінчив музичну школу при одеському Товаристві красних мистецтв (клас Кестлера), Петербурзької консерваторії (клас Л. Брассена, С. Ментер). До кінця життя В. Сапельников приїжджав до Одеси з концертними виступами.

Володимир Пахман (1848-1933), навчався в Одесі (клас І. Тедеско), Віденській консерваторії (клас Й. Дакса).

1882-1928 рр. – роки гастрольних поїздок до музичних центрів Європи, Америки.

Бенно Мойсеєвич (1890-1963), випускник Одеського музичного училища (клас Д. Клімова), Віденської консерваторії (клас Т. Лешетицького). Все життя гастролював містами Європи, Америки, залишив велику кількість звукозаписів.

Серед провінційних міст, Одеса займала ведуче місце по рівню музичного життя. Саме в Одесі, ще в зовсім молодому місті, набагато раніше, чим в інших містах був побудований театр (1809 р.), організований перший в провінції симфонічний оркестр, яким диригував видатний музикант І. Прибик (1894 р.). Саме в Одесі виникла і реалізувалась ідея створення творчого об'єднання загального типу «Спільноти композиторів» (1898 р.).

У 1913 р. за сприяння видатного польського композитора, диригента та педагога Вітольда Малішевського (1873-1939) була відкрита Одеська консерваторія, яка стала предметом гордості всього міста, де з першого ж року навчалось близько 800 студентів [21]. Першими викладачами цього навчального закладу були Г. Бібер, Б. Дронсейко-Миронович, Н. Чегодаєва, Г. Петров, К. Левенштейн, М. Подрайська.

У 1914 р. на кафедрі фортепіано Одеської консерваторії запросили М. Старкову та М. Рибицьку, які пропрацювали все життя та виховали багато талановитих послідовників. У 1919 р. відбувся перший випуск консерваторії, і її

кращі випускники Б. Рейнгвальд та С. Плешицер залишилися викладати на кафедрі.

Паралельно з консерваторією в Одесі функціонували багаточисельні приватні музичні заклади – музичні, школи, музичні курси.

У 1925 р. консерваторія була реорганізована у Музично-драматичний інститут з двома факультетами – музичним і театральним, який з 1927 р. став носити ім'я Людвіга ван Бетховена.

У 1933 р. в Одесі була відкрита державна спеціалізована школа – десятирічка для обдарованих дітей, яка і донині носить ім'я її засновника П. Столярського. Першими викладачами-піаністами школи стали М. Старкова, М. Рибицька та Б. Рейнгвальд. Для допомоги цим професорам з їхніми учнями працювали ще й асистенти.

В Одеській консерваторії, від початку її створення, викладало чимало видатних піаністів-педагогів, серед яких *Броніслава Дронсейко-Миронович* та *Герміна Бібер-Кіршон*. Обидві поряд з викладацькою діяльністю, активно концертували. В репертуарі Б. Дронсейко велике місце займали твори композиторів-романтиків, а Г. Бібер відзначалася виконанням класичного репертуару. Під її керівництвом, в 1920-х рр. закінчили консерваторію Г. Едельман, Л. Баренбойм, К. Корчмарьов. У 1915 р. на викладацьку роботу були запрошені талановиті піаністки М. Старкова і М. Рибицька. Саме в ці роки на фортепіанному відділі зібралася плеяда великих педагогів, однодумців, які зуміли не тільки зберегти найкращі традиції, але й зробити величезний внесок в становленні одеської піаністичної школи.

Б. М. Рейнвальд (1897-1944), випускниця Одеської консерваторії (клас професора Б. І. Дронсейко – Миронович). Працювала на кафедрі Одеської консерваторії з 1921 по 1944 рр., педагог, яка виховала всесвітньо відомих піаністів Е. Гілельса, М. Гринберг, Т. Гольдфарб, А. Бичача, М. Юриста, Л.

Майську, Р. Винник, які пізніше стали викладачам Одеського музичного училища.

М. М. Старкова (1888-1970), випускниця Петербурзької консерваторії (клас В. Дроздова). Працювала в консерваторії з 1914 по 1970 рр., виховала майбутніх педагогів, виконавців, серед яких П. Винович, Р. Шейніна, Е. Леонова.. У своєму виконавстві та педагогічній роботі М. Старкова "була прихильницею музики, так би мовити, монументального романтизму – підкреслювався «великий штрих», масштабність, імперативність, а також роботі над апаратом приділяла величезну, часом, можливо, навіть надмірну увагу. Культивувала чоловічу хватку скоків та впевнених кидків, нежіночу силу і витривалість у грі на естраді. Марія Митрофанівна не довіряла «грі на емоціях», визнавала сувору школу багатогодинного тренажу та «прорахованості» прийомів емоційного впливу на публіку при виступах" (Кашкадамова, 2017).

М. І. Рибицька (1872-1968), випускниця Петербурзької консерваторії (клас А. Єсипової та В. Пухальського), пропрацювала все життя в Одеській консерваторії та музичному училищі (1914-1959). Талановита, ерудована, вона виховала плеяду майбутніх педагогів музичного училища - О. Милевич, Н. Симонянц. Художньо – творча робота класу М. Рибицької неодноразово демонструвалась у відкритих класних концертах і клавірабендах, які визивали незмінний інтерес у піаністів. Марія Ігнат'євна проводила також величезну методичну і творчу роботу. Вона вела семінари і консультації для педагогів ДМШ, писала наукові статті і рецензії, готувала доклади з методичних питань. Виховала більше 80-ти учнів, серед яких К. Данькевич, І. Кириченко, І. Сухомлінов, А. Олександров, О. О. Коренюк, В. Іваницька, Л. Залевська, А. Харченко, В. Кузікова, Е. Уманський та ін.

Плецицер Олександра Марківна (1896-1966), випускниця Одеської консерваторії (клас М. Старкової). Працювала на кафедрі фортепіано Одеської консерваторії з 1920 по 1960 рр. Виховала багато талановитих учнів-

послідовників, серед яких професор празької Академії музики В. Каменікова, М. Міропольська, Ф. Лапідус, Ф. Верхолаз та ін.

М. Л. Подрайська закінчила Петербурзьку консерваторію (клас А. Н. Єсипової), працювала в консерваторії та школі імені Столярського з 1913 р. підготувала до педагогічної кар'єри своїх випускників - Л. Лехтер, О. Пашкову, Г. Новикову, Д. Пашковську та ін.

(1883-1958), випускниця Московської консерваторії (клас О. Скрябіна), активно концертувала у Франції, Германії, Швейцарії. Почала працювати в Одеській консерваторії з 1913 по 1953 рр. Залишила ряд цікавих методичних праць: "розбір Першої *Чегодаєва Нідія Феофілівна* та Третьої сонат О. Скрябіна", "авторські зміни тексту сонат О. Скрябіна" та ін.

У 1916-1941 рр. в Одеській консерваторії викладав також Феофіл Ріхтер, батько майбутнього видатного піаніста. В Одесі Ріхтер працював органістом лютеранської кірхи, що викликало недоброзичливе ставлення до нього в консерваторії, в якій він вів курс загального фортепіано [23].

Марія Митрофанівна Старкова (1888-1970), закінчила Одеське музичне училище (клас Д. Айзберга), Петроградську консерваторію (клас В. Дроздова). В своїй педагогічній діяльності звертала велику увагу виконавському апарату, культивувала "чоловічу хватку скоків та впевнених кидків" [21].

Видатною і неповторною особистістю в музичному світі була **Марія Грінберг**, яка виросла і навчалася в Одесі до 1925 року. Її творча діяльність зіткнулась з політико-ідеологічними перешкодами радянської дійсності, однак, всупереч їм, мистецтво видатної піаністки стало і залишається одним з найзначніших здобутків того часу.

Одеський піаніст міжвоєнного періоду – **Шура Черкаський** (1911-1995), отримав початкову освіту у своїй матері та в Кертіс-інституті (клас Юзефа Гофмана). Все життя гастролював, часто приїжджав до Одеси, підтримував зв'язки з одеськими музикантами.

В Одесі неодноразово виступали імениті піаністи. Сучасників вражало блискуче виконання Е. Гілельсем «Ракоці - марша» в перекладі Ф. Ліста, «Карнавала» Р. Шумана (з озвученням «Сфінксів»); «клавесинність» звучання роялю при виконанні Сонати A-dur В. Моцарта Г. Гінзбургом; привабливість новаторства у виконанні Г. Нейгаузом творів О. Скребіна та К. Дебюссі. А органні Прелюдії Баха – Ліста у виконанні М. Юдіної залишились в пам'яті як величний піаністичний взірець втілення ідеї «театр одного актора» [43].

На початку 1930-х років Одеська фортепіанна школа переживала кращі моменти своєї історії. В цей період з гастрольними поїздками до Одеси приїжджають С. Прокоф'єв, Артур Рубінштейн, Олександр Боровський, Ш. Черкаський та ін. У 1934 р. в Одесі відбувся перший сольний концерт С Ріхтера. Одеські піаністи приймають активну участь у міжнародних та всесоюзних конкурсах та стають їх лауреатами: К. Данькевич (клас Рибицької), Е. Гілельс (клас Рейнвальд), Л. Гінзбург (клас Старкової), М. Грінберг (клас Д. Айзберга), Я. Зак (клас Старкової), Т. Гольдфарб (клас Рейнвальд), Б. Маранц (клас Рейнвальд). На превеликий жаль всі ці блискучі піаністи виїхали з Одеси до Москви.

Після 1934 р. ситуація в музичній Одесі почала стрімко змінюватись: почались репресії, арешти та розстріли інтелігенції, що призвело до від'їзду більшої частини талановитих виконавців та педагогів. В часи II Світової війни Одеса перебувала під окупацією Румунії. У 1942 р. відновила роботу Одеська консерваторія, в якій на фортепіанному відділі, який очолювала М. Рибицька працювали десять викладачів, серед яких А. Баяннікова, М. Базілевич, В. Василенко, Т. Достойнова, Р. Костирко, Л. Личова, В. Марданова, З. парлекокош, Л. Симонова та ін... В цей період навчались видатні в майбутньому піаністи О. Олександров та І. Сухомлинов (клас М. Рибицької).

У 1944 р. після звільнення Одеси з окупації повернулись провідні викладачі фортепіанного відділу консерваторії, фортепіанну кафедру знов очолила М.

Старкова. На роботу запрошують бувших випускників Л. Гінзбург, С. Могилевську, Г. Лейзеровича. Дещо пізніше на фортепіанному відділі Одеської консерваторії почали працювати І. Сухомлінов, О. Маслак, Е. Коваленко, Н. Федосов, Б. Чарковський, І. Радін. Ці молоді викладачі були яскравими концертуючими піаністами, які неодноразово виступали з сольними концертами (Л. Гінзбург, І. Сухомлінов, І. Радін) та авторами цікавих науково-методичних праць та досліджень (І. Сухомлінов, Г. Лейзерович, Е. Коваленко). Лауреатами конкурсів в цей період стають Н. Кириченко, О. Ступакова. Поряд з молодими працюють викладачі старшого покоління.

Залевська Леокадія Казимирівна (1914-2001), випускниця рідної консерваторії (клас Рибицької), працювала на кафедрі фортепіано з 1944 по 1979 роки, паралельно очолювала фортепіанний відділ школи імені П. Столярського, вела активну концертну діяльність. Серед учнів Л. Залевської Н. Радченко, В. Беляєва, П. Добровольський та ін.

Могилевська Серафіма Леонідівна (1915-2016), випускниця Одеської консерваторії (клас професора М. Старкової) та аспірантури Московської консерваторії (клас професора Г. Нейгауза). Працювала на кафедрі фортепіано Одеської консерваторії з 1945-по 1982 рр. Виховала цілу плеяду талановитих піаністів, серед яких Заслужені артисти України А. Ботвінов, Л. Легоцький, лауреати міжнародних конкурсів В. Фрейдман, Н. Журавська, професори В. Дашковський, Л. Газарян, лауреат Міжнародного конкурсу, професор Брюссельської Королівської музичної академії Е. Могилевський та багато ін.

Євген Могилевський (1945-2023), син С. Могилевської, випускник Одеської ССМШ імені П. Столярського (клас С. Могилевської) та Московської консерваторії (клас Г. Нейгауза). Будучи студентом першого курсу консерваторії став лауреатом Міжнародного конкурсу Королеви Єлизавети в Брюсселі (I премія). Від 1966 р. – Є. Могилевський став солістом Московської філармонії, активно гастролював. Від 1992 р. – професор Брюссельської консерваторії.

Лейзерович Гедеон Ізраїлевич (1910-1980), випускник Одеської консерваторії (клас професора М. Старкової) та аспірантури Московської консерваторії (клас професора К. Ігумнова). На кафедрі фортепіано почав працювати з 1945 р. Займався активною концертною діяльністю, є автором великої методичної праці "Етюди Ф. Шопена". Серед учнів Г. Лейзеровича професор Е. Карпова, кандидати педагогічних наук Т. Зотєєва та Л. Циплакова, які живуть і працюють в Польщі, В. Портной (Німеччина), Л. Панченко, Е. Спірідонова та ін.

Радін Йосиф Львович (1912-1990), випускник Київської консерваторії та аспірантури (клас К. Михайлова). Працював на кафедрі фортепіано Львівської, а з 1953 р. Одеської консерваторії. Був солістом Львівської та Київської філармонії, автор праці "Фортепіанна музика в образах".

Серед послідовників Й. Радіна професор Ганноверської консерваторії Ю. Кудлач, Е. Ульяновський, В. Дашковський.

Ваулін Євген Володимирович (1902-1970), випускник Дніпропетровського музичного училища (клас Вільперта) та Загребської консерваторії. Також навчався у Берлінській консерваторії (клас Л. Кройцера). Працював у Загребській та Будапештській музичних академіях. З 1959 по 1970 рр. Є. Ваулін працював завідувачем кафедри фортепіано Одеської консерваторії, є автором низки науково-методичних праць з питань методики фортепіанного навчання: "Устройство и пути развития фортепиано", "О звукоизвлечении" та ін. Серед випускників Є. Вауліна народна артистка України Л. Іванова (Німеччина), дипломант регіонального конкурсу Е. Кукурадзе, П. Бутовський, Л. Лисинецька, А. Одінцева та ін.

Гінзбург Людмила Наумівна (1916-2001), випускниця Одеського музичного училища (клас К. Левенштейна) та Одеської консерваторії (клас М. Старкової). Ще будучи студенткою стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу

(II премія) та дипломантом Всесоюзного конкурсу (1936 р.), солістка Одеської філармонії.

У 1939 р. Л. Гінзбург вступила до аспірантури Московської консерваторії (клас професора Г. Нейгауза), згодом стала асистенткою свого вчителя. Працювала на кафедрі фортепіано Одеської консерваторії з 1947 р., активно все життя займалась концертною діяльністю У 90-х роках виступала з гастрольними концертами у країнах СНД та за кордоном, давала численні майстер-класи в Україні, Німеччині, Фінляндії. Серед вихованців Л. Гінзбург народна артистка України Л. Марцевич, заслужені артисти України В. Соболевський, В. Саксонський, заслужені діячі мистецтв України К. Цепколенко, Т. Фоміна, а також Л. Самодаєва, Ю. Кузнецова, лауреат республіканського конкурсу С. Терентьєв, А. Повзун, Ю. Дикий, Е. Дагілайська та ін.

У 40-50-тих роках ХХ століття в Одесі активно працює Я. Зак, який виховав багато учнів, серед яких лауреати міжнародних конкурсів, в подальшому професор Московської консерваторії Г. Мірвіс, О. Ступакова.

З 1949 р. на кафедрі фортепіано став працювати *Сухомлинов Ігор Іванович*, випускник Одеської консерваторії (клас професора М. Рибицької) та аспірантури Московської консерваторії (клас професора Г. Нейгауза). Будучи студентом часто виступав з концертами, викладав в консерваторіях Китаю, отримав звання професора Чанчунського інституту мистецтв. З 1959 р. працював на кафедрі спеціального фортепіано Одеської консерваторії, де був завідувачем цієї кафедри у 1959, 1965 та з 2005 по 2012 роки. За роки педагогічної діяльності виховав більше 100 учнів, серед яких лауреати Міжнародного конкурсу О. Бугаєвський, І. Парада, К. Єргієва, Джо Юйбо, заслужені діячі мистецтв України В. Семенов, Г. Попова, Ю. Ракул, Ю. Кузнецов, заслужені артисти України Т. Зайкова, Т. Книшова, кандидат педагогічних наук Р. Гржибовська та ін.

У 50-ті-70-ті роки ХХ століття Одеська консерваторія залишається центром музичного життя міста. З ціллю підвищення ефективності роботи кафедри,

неодноразово відбуваються її структурні реформування. На кафедрі спеціального фортепіано Одеської консерваторії відкриваються секції концертмейстерської майстерності та камерного виконавства, які в подальшому стали окремими кафедрами. Їх першими завідувачами стали відповідно Б. Ентіна та Б. Чарковський. В цей же період відкрилась кафедра загального фортепіано, яку очолив Г. Бучинський та музично-педагогічний факультет, кафедру фортепіано якого очолила А. Плещицер.

У 50-ті роки при Одеській консерваторії була відкрита ДМШ, якою в різні роки керували Г. Захарія, А. Сапсович, Н. Громченко.

Коваленко Евеліна Деонісійвна (1930-2008), професор, випускниця Одеської консерваторії (клас професора М. Старкової) та аспірантури Ленінградської консерваторії (клас професора П. Серебрякова), стажувалась у Московській консерваторії (керівник професор Я. Мільштейн). З 1952 р. працювала на кафедрі спеціального фортепіано Одеської консерваторії, керувала цією кафедрою з 1973 по 1981 р. Все життя активно займалась виконавською діяльністю, давала майстер-класи, є автором численних науково-методичних праць. За роки педагогічної роботи виховала багато талановитих учнів-послідовників, серед яких лауреати міжнародних та національних конкурсів І. Арапов (США), Я. Кудлик (Ізраїль), Нгуен Тхан Линь (В'єтнам), Наумова-Райчева (Болгарія), професор І. Дортман (Ізраїль), заслужена артистка України С. Тимофєєва, майбутні викладачі кафедри заслужений діяч мистецтв України, кандидат педагогічних наук, професор Т. Шевченко, О. Єфремова та ін.

Кардашев Анатолій Олександрович (1933-2019), заслужений діяч мистецтв України, професор, випускник Одеської консерваторії (клас М. Старкової). З 1960 р. працював у рідній консерваторії, був деканом фортепіанно-теоретичного факультету, очолював кафедру спеціального фортепіано. Виховав багато талановитих учнів: лауреати численних конкурсів О. Ботвинов, А. Кириченко, А. Боголюбова, Т. Гасратов, М. Кичерська, А. Макаров проректор, доктор

мистецтвознавства А. Самойленко, кандидати наук П. Муляр, Л. Шевченко та ін. А. Кардашев багато років був членом Опікунської ради Фонду культури України в програмі "Нові імена", неодноразово був членом журі міжнародних конкурсів.

Бугаєвський Олександр Михайлович (1946-2001), заслужений діяч мистецтв України, професор, лауреат республіканського конкурсу, випускник Одеської консерваторії (клас І. Сухомлинова) та асистентури Київської консерваторії (клас Т. Кравченка). Вів активну виконавську діяльність, декілька років викладав у консерваторії Китаю, за що був нагороджений медаллю. З 1976 р. працював на кафедрі спеціального фортепіано Одеської консерваторії. Був ініціатором та організатором одеського Міжнародного конкурсу імені Е. Гілельса. О. Бугаєвський виховав багато учнів, серед яких лауреати міжнародних та національних конкурсів С. Тираспольський, С. Уриваєва, Є. Єгоров, Е. Арнаутова, Ж. Калмахан, І. Парада, М. Радюшена та ін.

Блох Борис Емільович (1951 р. н.), вихованець Одеської ССМШ імені П. Столярського, (клас Е. Левінзона) та Московської консерваторії (клас професора Т. Ніколаєвої та її асистентки О. Яблонської та Д. Башкирова). Вже у студентські роки приймав участь у міжнародному конкурсі імені Р. Шумана в Цвіккау та Всесоюзному конкурсі в Мінську. Також навчався у Віденській академії музики. Далі став лауреатом конкурсу "Міжнародні слухання молодих концертних артистів в Нью-Йорку" (І премія, 1976), міжнародного конкурсу Артура Рубінштейна (Ізраїль, 1977), конкурсу імені Ф. Бузоні в Больцано (І премія, 1978). Від 1985 р. Б. Блох став професором фортепіанного класу у Вищій школі Дуїсбургу (Німеччина). Викладацьку роботу Б. Блох поєднував з активною концертною діяльністю, участю у різноманітних музичних фестивалях, конкурсах.

У 60--ті роки на кафедрі фортепіано Одеської консерваторії було відкрите заочне відділення, першим очільником якого став професор Л. Гойхман. В ці

роки на кафедрі активно займаються педагогічною роботою талановиті виконавці, педагоги.

Друга половина 60-х років подарували джазовій Одесі цілий ряд видатних виконавців, серед яких **Володимир Васкович**. Він відрізнявся бездоганною грамотністю, глибокими знаннями сучасного джазу, надзвичайним смаком та культурою.

У 70-ті роки був надзвичайно популярним чудовий одеський піаніст, якого називали "Маестро шовкові пальці" **Терентьєв Сергій Володимирович** (1946 р. н.). Музичну освіту здобув у Одеській музичній школі імені П. Столярського та Одеській консерваторії (клас професора Л. Гінзбург). С. Терентьєв є лауреатом Всеукраїнського конкурсу піаністів в Києві (I премія, 1972). З 1972 р. працював в Одеській консерваторії асистентом в класі професора Л. Гінзбург, через рік він став солістом джаз-оркестру О. Лундстрема. В своїй творчості С. Терентьєв поєднує академічне виконання з джазовою імпровізацією. "Таким чином, виростаючи із самої істоти одеської піаністики, в мистецтві Терентьєва переконано заявляє про себе альтернатива до академічного стилю у фортепіанній імпровізації" [23].

Говорячи про джазове виконавство в Одесі, не можна оминати увагою сучасника С. Терентьєва **Кузнєцова Юрія Анатолійовича** (1953-2016), заслужений діяч мистецтв України, джазовий виконавець, композитор, педагог, засновник та арт-директор міжнародного джазового фестивалю "Джаз-карнавал в Одесі", президент "Клубу Високої Музики", що організовував концерти зірок світового джазу. Ю. Кузнєцов закінчив фортепіанну кафедру Одеської консерваторії, в якій він згодом викладав композицію та теорію музики. Цей музикант повністю присвятив себе джазовому виконавству і композиції, здобувши міжнародне визнання. Ю. Кузнєцов стояв у витоках створення естрадно-джазового відділення Одеського музичного училища імені К. Данькевича.

Лазар Якович Саксонський, заслужений діяч мистецтв України, член спілки композиторів, композитор, вихованець Одеської консерваторії (клас Г. Бібер), більше 80 років займався виконавською діяльністю: працював тапером на супроводі німих фільмів, в театрі мініатюр "Усмішка", на одеському радіо, під час II світової війни у театрі опери та балету (Казахстан), 43 роки на посаді головного концертмейстера Одеської обласної філармонії. Л. Саксонський є автором симфонічних картин "Ранок рідного міста", "Російський ліс", що входять до постійного репертуару симфонічного оркестру філармонії, творів для цимбал, скрипки, авто вокальної лірики: цикли на вірші Ю. Дручіної, Н. Щербань, романси і пісні, присвячені рідному місту.

Наслідування музично-художніх принципів одеської фортепіанної школи може бути зображено у вигляді своєрідного генеалогічного дерева, в якому відображено наслідування від викладача до учня. Для кафедри спеціального фортепіано Одеської консерваторії така схема наслідування містить імена професорів, серед яких Г. Бібер, Б. Дронсейко-Миронович, Б. Ренгвальд, А. Плешицер, М. Подрайська, Н. Чегодаєва, М. Рибицька, їх учнів та послідовників - Л. Гінзбург, І. Сухомлінов, Є. Коваленко, В. Дашковський та ін.. Саме ці видатні педагоги-піаністи і виконавці створили славу і гордість Одеської консерваторії [60].

2.2. Сучасний стан розвитку фортепіанного мистецтва Одещини.

Нова доба в історії українського фортепіанного мистецтва почалася з проголошення незалежності України у 1991 р. Але процес формування та розвитку національної піаністичної школи, як і процес становлення самої держави, був нелегким та тернистим. Ми маємо на увазі пережиті українською культурою складні часи перебудови, що негативно позначились і на розвитку музичного мистецтва: відбулась руйнація концертних установ, які організовували гастролі музикантів-виконавців, залишились без фінансування обласні філармонії, музичні навчальні заклади, призупинило свою діяльність видавництво "Музична Україна", різко впав престиж професії музиканта тощо. Незважаючи на це, українська культура намагалась долати всі перешкоди і поступово відновлювалась. В кожному культурному центрі країни, в філармоніях, театрах налагоджувалася музична діяльність, народжувались і втілювались самі сміливі проекти та творчі ідеї. "Долати труднощі допомагало усвідомлення здобутої свободи і віра у розкриття нових перспектив" [23].

Вже наприкінці 90-х років в Україні поширився фестивальний рух, що став новою прогресивною формою діяльності українських музикантів. Необхідно згадати фестивалі на відзначення 300-річчя народження Й. С. Баха та Г. Генделя; щорічні фестивалі "Форум музики молодих" та "Музичні прем'єри сезону" (Київ), "Київ Музик Фест", щорічні міжнародні фестивалі "Контрасти" (Львів), "Два дні і дві ночі" (Одеса), "Музика українського зарубіжжя" (Львів) тощо. Цей період в історії фортепіанного мистецтва України подарував імена талановитих піаністів-виконавців, серед яких М. Сук, М. Крушельницька, Т. Веркіна, Т. Філенко, В. Сагайдачний, М. Чернявська, Т. Андрієвська, В. Козлов.

Ще однією прогресивною формою діяльності музикантів є проведення виконавських конкурсів, що стимулює розвиток музичного виконавства, пробуджує інтерес до музичного мистецтва, і фортепіанне не стало виключенням. З цього приводу слід згадати Міжнародний музичний конкурс юних піаністів Володимира Крайнева (Харків), Міжнародний конкурс імені

Миколи Лисенка (Київ), конкурс "Пам'яті Генріха Нейгауза" (Кіровоград, зараз Кропивницький), конкурс "На батьківщині Сергія Прокоф'єва" (Донецьк), конкурс "Пам'яті Володимира Горовіца" (Київ), конкурс Алемдара Каранова (Симферопіль), конкурс "Арт Клавір" (Київ) та ін.

Одеса, безумовно, не є виключенням, адже в цьому місті започатковані і щорічно проводяться міжнародні та всеукраїнські конкурси виконавців: міжнародний конкурс "Odesa Music Olymp", Міжнародний конкурс пам'яті Еміля Гілельса, Міжнародний фестиваль-конкурс дитячої та юнацької творчості "MadeinUkraine", Всеукраїнський "Конкурс молодих піаністів імені Серафими Могилевської", Всеукраїнський фестиваль-конкурс мистецтв "Soul of VOICE", обласний академічний конкурс фортепіанної музики "Classic QUEST", міський музичний конкурс піаністів пам'яті П. С. Столярського, міський фестиваль-конкурс "Зоряна юність", музичний фестиваль-конкурс "Дебют" та багато ін.

Виклики, пов'язані з пандемією коронавірусу та війною, розв'язаною Росією проти України вплинули на музичну сферу, змусивши її адаптуватися до нової реальності. Проведення виконавських конкурсів в онлайн-режимі стало необхідністю, але й водночас відкрило широкі можливості для розвитку і креативності. У такому контексті виконавські конкурси перенеслися в онлайн-простір. Це вимагало нового підходу до підготовки виступів та організації подій. Учасники тепер мають можливість записати свої виступи та представити їх в електронному форматі.

Організатори конкурсів також змушені адаптуватись до сучасних вимог, шукати інноваційні способи проведення оцінювання та взаємодії з учасниками. Використання спеціалізованих платформ для онлайн-трансляцій, віртуальних аудиторій та розширених можливостей для відеопрезентацій стало новим стандартом.

Крім того, такий формат дає можливість залучити до конкурсів більше учасників з різних куточків світу. Зменшивши обмеження географічної

доступності, конкурси знайшли нову аудиторію та сприяють культурному обміну.

Але разом з усім позитивним, цей новий формат також підкреслює значення технічних аспектів. Якість запису, стабільність Інтернет-з'єднання, можливість відтворення виступу без перешкод — це стало важливими факторами, які впливають на оцінювання та сприйняття виступів. Отже, проведення виконавських конкурсів в онлайн-режимі відкриває нові горизонти для музичної індустрії, змушує адаптуватися до викликів сучасності та розвивати нові способи взаємодії музикантів, виконавців та аудиторії.

Необхідно зауважити, що на базі Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету з 2018 р. щорічно проводиться виконавський Всеукраїнський Конкурс Піаністів, в якому беруть участь не тільки виконавці зі всіх куточків України, але й зарубіжжя. Директорами конкурсу є кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гри на музичних інструментах Буцяк В. І. та кандидат педагогічних наук, доцент кафедри естрадної музики Цюлюпа Н. Л. Останні два роки цей конкурс також проводиться в форматі онлайн-режиму.

Ще одним із здобутків європейської цивілізації, що з успіхом культивується в нашій країні є наявність електронних засобів збереження та відтворення виконавської інтерпретації. З початку 1990-х років українські піаністи отримали можливість зафіксувати свої власні інтерпретації музичних творів на компакт-дисках. Ця практика є безсумнівно прогресивною формою збереження досягнень музичного мистецтва. Водночас, лише в останні роки українські піаністи отримали можливість співпрацювати з великими звукозаписними компаніями, що в значній мірі сприяє глобальному поширенню таких музичних записів та популяризації українського фортепіанного мистецтва. Співпраця з великими звукозаписними компаніями допомагає українським піаністам досягти більшої аудиторії, залучити увагу музичних критиків та експертів. Завдяки таким

можливостям, виконавці можуть представити унікальні інтерпретації класичних та сучасних творів, що поглиблює їхню міжнародну репутацію.

Українські піаністи стають посланцями багатогранної та глибокої музичної спадщини України, відображаючи культурний багаж та талант на міжнародній сцені. Їхні виступи допомагають розповісти світові про багатство української музичної культури, сприяючи формуванню позитивного образу країни на глобальній арені.

Цей процес також надихає молодих талановитих піаністів в Україні на більше активне розвиток та прагнення до вдосконалення своїх навичок. Доступність великих звукозаписних компаній може стати стимулом для молодого покоління реалізувати свій творчий потенціал та потрапити на міжнародну сцену.

Більш доступним та ефективним шляхом поширення фортепіанного мистецтва став Інтернет. Українські піаністи мають великий потенціал для розвитку та популяризації своєї музичної кар'єри завдяки різноманітним можливостям, які надає Інтернет: виконавці можуть відвідувати та проводити онлайн-заняття гри на фортепіано через платформи відеоконференцій або спеціалізовані сайти; можуть створювати відео, записи, ноти та інші матеріали та розміщувати їх на своєму веб-сайті, платформах для обміну відео (наприклад, YouTube) та музичних платформах; Інтернет дозволяє піаністам знаходити і співпрацювати з іншими музикантами онлайн, навіть якщо вони знаходяться у різних країнах: це може бути спільне створення музики, записи каверів або навіть віртуальні колаборації. Багато музичних конкурсів та виставок тепер проводяться онлайн, що надає піаністам можливість демонструвати свій талант широкій аудиторії; піаністи можуть використовувати платформи соціальних мереж для спілкування зі своїми шанувальниками, демонстрації своєї творчості та популяризації своєї музики. Цікавим фактом є той факт, що саме українська піаністка Валентина Лисиця однією з перших здобула популярність у слухачів

завдяки Ютубу. Таким чином, українська музика почала завойовувати своє місце у міжнародному просторі [23].

Внаслідок досягнень у галузі фортепіанного виконавства помітно збагатилася та активізувалася теоретична рефлексія щодо мистецтва музичної інтерпретації. На початку XXI століття з'явилися нові напрями науки, такі як естетика та методологія. Значну увагу розвитку музичного мистецтва приділяють культурологи, які відображають важливий аспект культурної спадщини країни. Поняття виконавського музикознавства почало активно формуватися, охоплюючи дослідження історії розвитку виконавського мистецтва. Також з'явилися цікаві теоретичні праці вчених, що відображають цей розвиток, розглядаючи різні аспекти та аналізуючи складність мистецтва інтерпретації в музиці. Одним з напрямів, що зазнав значного розвитку, стала естетика виконавства. Вона вивчає вплив виконавця на сприйняття музичного твору, аналізує його емоційні та художні аспекти, спрямовані на передачу ідей композитора через інтерпретацію. Методологія виконавства надає інструменти для систематичного підходу до аналізу і реалізації музичного матеріалу.

Культурологи вивчають вплив соціокультурного середовища на сприйняття музики, розглядають вплив історичних та культурних чинників на музичну інтерпретацію. Такий підхід дає можливість розкрити глибше значення твору в контексті його часу та оточення.

Окрім цього, у сучасній науці виник ще один напрямок - виконавське музикознавство, що досліджує історію розвитку фортепіанного мистецтва, включаючи етапи його еволюції, внесок різних піаністів у розвиток стилю та техніки гри, а також вплив технологічних та культурних змін на виконавську практику. Теоретичні праці науковців у цій галузі проливають світло на різні аспекти виконавського мистецтва, допомагаючи розкрити його глибину і значення. Цей розвиток теоретичної думки сприяє більш глибокому розумінню

музичної інтерпретації та розширює горизонти для майбутніх піаністів та музичних дослідників.

Зі здобуттям незалежності одеські музиканти стали особливо пильно вдивлятися в минуле, спрямовуючи свої зусилля на відновлення та збереження багатой музичної спадщини свого регіону. Серед визначних імен, які стали символами вищого мистецького досягнення Одещини Ойстрах і Столярський, Гілельс і Ріхтер, Подрайська і Гінзбург. Вони не тільки своїми власними виступами підняли планку виконавської майстерності, але й відіграли важливу роль в педагогічній сфері, передаючи свої знання та досвід наступним поколінням молодих музикантів.

Ці видатні артисти та педагоги стали своєрідними орієнтирами для молодих талантів, вказуючи шлях до вдосконалення у виконавстві і навчаючи, як об'єднати технічну вправність з глибоким розумінням музичного виразу. Їхні імена стали не лише пам'ятками минулого, а й натхненням для подальшого розвитку музичного мистецтва в Одесі та за її межами.

Спадщина, яку залишили ці видатні музиканти, допомагає зберегти зв'язок між минулим і сучасністю, а також надихає на нові творчі досягнення. Ретельна робота з відтворення та інтерпретації їхніх творінь допомагає зберегти живу музичну спадщину і передати її незмінною для майбутніх поколінь.

Таким чином, одеські музиканти, зосереджуючи свою увагу на відновленні та збереженні музичної спадщини, демонструють не тільки повагу до минулого, але й прагнення вдосконалюватися і рости на основі цінних надбань великих майстрів.

На зламі ХХ - ХХІ століть у розвитку одеської фортепіанної школи не відбувалось значних змін, адже провідні позиції на фортепіанних кафедрах та відділах музичних освітніх закладів займали уславлені педагоги. Так, на кафедрі фортепіано Одеської музичної академії (консерваторія) як і раніше працювали професори Л. Гінзбург, Е. Коваленко, І. Сухамлинов, А. Кардашев, А. Харченко,

А. Сотова, В. Кузікова, Н. Михайлова, які продовжували традиції виконавської фортепіанної школи Г. Нейгауза та М. Старкової.

Дещо пізніше, на роботу на фортепіанну кафедру були запрошені вихованці одеської школи, учні Л. Гінзбург - О. Гончаров, С. Терентьєв, Ю. Дикий, Е. Дагілайська, П. Чуклін, А. Зелінський, Т. Фомина та учні І. Сухомлинова та С. Могилевської – О. Бугаєвський, В. Дашковський, Г. Попова, Ю. Ракул.

Ракул Юрій Карнович (1948-2019), заслужений діяч мистецтв України, професор, випускник Одеської державної консерваторії (клас професора І. Сухомлинова), аспірантури Ленінградської консерваторії (клас професора М. Хальфіна), стажувався в Московській консерваторії (клас професора Т. Ніколаєвої).

У 1975 р. був запрошений на роботу на кафедру спеціального фортепіано Одеської державної консерваторії, з 1985 р. обіймав посаду проректора з творчої роботи, активно займався науковою та навчально-методичною роботою. Серед учнів Ю. Ракула лауреати міжнародних конкурсів А. Кондус, Юй Ле, кандидат педагогічних наук В. Лісовий та багато ін.

Говорячи про сучасний стан розвитку одеської фортепіанної школи, не можна оминати увагою діяльність талановитої піаністки, педагога заслуженого діяча мистецтв України, кандидата педагогічних наук, професора **Шевченко Тетяни Іванівни**, яка більше сорока років викладає на кафедрі фортепіано Одеської національної музичної академії. Випускниця Одеської консерваторії (клас професора Е. Коваленко) та аспірантури Київської консерваторії (клас професора Л. Вайнтрауба), стажувалася в Московській консерваторії (клас професора Д. Башкірова).

У 1975 р. Шевченко Т. І. була запрошена на роботу на кафедру фортепіано Одеської консерваторії, в період з 2006 по 2012 рр. вона очолювала дану кафедру. Педагогічну діяльність поєднує з активною концертною роботою: з сольними та

камерними концертами виступала в Україні та Польщі, Молдові, Китаї, Італії, Індії, Австрії, Америці.

Шевченко Т. І. активно займається науковою та навчально-методичною роботою, вона захистила кандидатську дисертацію на тему "Педагогічний аспект формування творчої активності студента-піаніста" (1985), є автором чисельних науково-методичних праць.

За довгі роки педагогічної роботи виховала більше сотні талановитих учнів-послідовників, серед яких доктор мистецтвознавства С. Осадча, кандидат педагогічних наук А. Горожанкіна, Н. Олександрова, лауреати міжнародних конкурсів В. Федосов, Ю. Руснак, Ян Веньян, О. Плеханова, Ж. Абрамія (США), С. Благоева (Югославія), Т. Супрун (Ізраїль) та багато ін.

Попова Галина Всеволодівна, заслужений діяч мистецтв України, професор, випускниця Одеської консерваторії (клас професора І. Сухомлінова) та аспірантури Ленінградської консерваторії (клас професора П. Серебрвкова). Довгий час працювала в консерваторії Алма-Ати та Фрунзе, працювала у Китаї, тим же нагороджена медаллю та дипломом.

На кафедрі спеціального фортепіано Одеської консерваторії працював з 1973 р. Паралельно з викладацькою роботою, активно займається концертною діяльністю, приймає участь у різноманітних науково-методичних конференціях. Г. Попова є автором низки праць, серед яких "Проблеми фортепіанної техніки", "Українська фортепіанна сюїта" та ін. Виховала багато талановитих учнів, серед яких Е. Кірюхіна (Росія), доктор педагогічних наук, професор О. Реброва, лауреати міжнародних конкурсів Ван Евей, У Цунь (Китай), народна артистка Казахстану Аубакірова та багато ін.

Муляр Павло Михайлович (1970 р. н.), заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, професор. Музичну освіту здобув у Одеській державній консерваторії (клас А. Кардашова) та асистентурі Національної

музичної академії імені П. І. Чайковського (клас професора І. Рябова), лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів.

У 1998 р. був запрошений на роботу на кафедру фортепіано Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової. З 2006 по 2017 рр. – обіймав посаду декана фортепіанно-теоретичного факультету, був завідувачем кафедру, активно займається концертною діяльністю, є автором низки наукових робіт.

За роки педагогічної діяльності виховав багато талановитих учнів, серед яких лауреати міжнародних конкурсів К. Корсуненко, А. Турбінський, А. Муляр, Н. Кремльова, Т. Лешків, О. Хіль та ін.

Дашковський Вячеслав Якович (1948 р. н.), кандидат педагогічних наук, професор, вихованець Одеської консерваторії (клас професорів Й. Радіна, С. Могилевської), аспірантури при Одеському ПНПУ, стажувався при Московській консерваторії (клас професор Е. Вірсаладзе), веде активну концертну діяльність.

З 1975 р. працює на кафедрі спеціального фортепіано, є автором наукових та навчально-методичних праць.

Кузікова Віра Миколаївна, приват-професор, вихованка Одеської державної консерваторії (клас професора М. Рибицької), аспірантури Київської консерваторії (клас професора В. Нільсона), проходила стажування у Московській та Ленінградській консерваторіях.

З 1963 р. працює на кафедрі спеціального фортепіано Одеської державної консерваторії, має численні наукові публікації.

Говорячи про фортепіанну школу Одещини, не можемо не згадати талановитих піаністів, які на вітчизняній та світовій арені прославляють національне фортепіанне виконавство. *Кравченко Тетяна*, вихованка Одеської державної консерваторії (клас професора В. Дашковського) та виконавської аспірантури (клас професора Е. Коваленко). Веде активну концертну діяльність,

підготувала авторські концерти з творів А. Шнітке, Д. Шостаковича, Є. Подгайц, Ю. Поволоцького, М. Броннер.

Олексій Ботвінов (1964 р. н.), народний артист України, кавалер ордену "Зірки Італії". Музичну освіту здобув у ССМШ імені П. Столярського (клас С. Могилевської) та Одеській державній консерваторії (клас А. Кардашева). Стажувався в Москві (клас В. Горностаєвої). Активний учасник міжнародних конкурсів: лауреат міжнародного конкурсу імені Й. С. Баха (Ляйпциг), міжнародного конкурсу імені Клари Шуман (Дюсельдорф).

О. Ботвінов поєднує виконавську діяльність в Україні з гастрольними поїздками. У 2015 р. започаткував проведення в Одесі щорічного фестивалю "Odessa Classics", в якому беруть участь відомі європейські артисти та колективи.

Важливу роль в музичному житті Одещини новітнього періоду відіграв фортепіанний дует "**OLEYURIA**" у складі **Ольги та Юрія Щербакових**, вихованців Одеської консерваторії імені А. Нежданової (клас професора Л. Гінзбург). Цей дует є лауреатом міжнародного конкурсу фортепіанних дуетів (Гран прі, Рим, 1992, 1993), стажувались в Італії на Курсах вищого вдосконалення (клас Марселли Круделі). Фортепіанний дует є солістами одеської обласної філармонії, учасник більше сорока музичних фестивалів та конкурсів.

Володимир Лазаревич Саксонський, заслужений артист України, музичну освіту отримав у ОЦМШ імені П. Столярського (клас Ц. Мошкович) та Одеської державної консерваторії імені А. Нежданової (клас професора М. Старкової, Л. Гінзбург). За роки виконавської діяльності в якості соліста одеської обласної філармонії, В. Саксонський підготував і виконав багато тематичних програм: "В танцювальних ритмах" – низка популярних фортепіанних творів від "Чакони" Й. Баха до Джазового вальсу Брубeka; "Від Моцарта до Гершвіна"; програми в жанрі музичної розповіді; програма, присвячена творчості геніального Ф. Шопена "Довірено музиці"; програма "Зошити Кароліни", присвячена творчості Ф. Ліста; програма "Сім струн", присвячена темі музики у творчості Л. Українки.

Сучасне джазове виконавство в Одесі представлено іменами талановитих піаністів, серед яких *Андрій Показ*, який створив джазове тріо, з яким активно гастролює територією України, бере участь у різноманітних джазових фестивалях.

Окремо слід сказати про талановитих піаністів, представників одеської фортепіанної школи, які живуть та працюють за кордоном і прославляють на світовій арені українське фортепіанне мистецтво: Інна Хейфец (США), піаністка та композиторка Анна Боголюбова (США), Анна Кириченко, Тимур Гасратов, Кирило Корсуненко (Німеччина).

Підсумовуючи все вищесказане, можемо сказати, що сучасний стан розвитку фортепіанного мистецтва Одещини характеризується певними позитивними тенденціями. Так, в регіоні діють численні навчальні музичні заклади, спрямовані на надання якісної професійної освіти; при значній перевазі традиційної академічної піаністики і поряд з нею розвиваються такі альтернативні форми фортепіанного мистецтва як виконання авангардної музики, мультимедійні проекти та джазова імпровізація.

Усі ці аспекти свідчать про важливість подальшого розвитку фортепіанного мистецтва краю. Надзвичайно важливо продовжувати сприяти його розвитку шляхом вдосконалення освітніх програм, підтримки молодих талантів та залучення громадськості до активної підтримки музичної культури в регіоні.

У підсумку можна зробити висновок, що сучасне фортепіанне мистецтво Одещини перебуває на перехресті традицій і новаторства. Історична спадщина і багатогранний культурний досвід регіону зберігаються та вдосконалюються сучасними митцями, які відзначаються високим професіоналізмом та творчою унікальністю. Попри виклики, з якими стикається сучасне суспільство, фортепіанне мистецтво залишається важливим елементом культурного пейзажу регіону.

Завдяки доступності нових технологій та можливості навчання онлайн, молоді митці мають можливість відкрити для себе світ класичної музики та власні творчі горизонти. Продуктивна взаємодія між музичними школами, консерваторіями та артистичними об'єднаннями сприяє підвищенню професійного рівня виконавців та збагаченню концертного репертуару.

Перспективи розвитку фортепіанного мистецтва Одещини включають у себе інтеграцію традиційних форм з сучасними техніками виконання та композиції. Також важливою є підтримка талановитої молоді, створення умов для їхнього професійного зростання та можливостей для творчого вияву.

Загалом, розвиток фортепіанного мистецтва Одещини є невід'ємною частиною культурного багатства України, що носить на собі сліди минулого та відкриває двері до майбутнього.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Узагальнюючи матеріали другого розділу магістерського дослідження, можемо зробити наступні висновки.

У ході дослідження історії розвитку фортепіанної школи Одещини було здійснено аналіз важливих етапів і періодів, які вплинули на формування та розвиток музичної освіти та фортепіанних традицій в цьому регіоні. Результати дослідження дозволили зрозуміти, які фактори сприяли розвитку фортепіанної школи, які видатні особистості мали вплив на її формування.

У роботі виявлені основні передумови становлення Одеської піаністичної школи: високий загальний рівень культурного життя міста, прагнення місцевих жителів до музичної освіти і домашнього музикування, персональний внесок видатних особистостей краю.

У другому розділі дослідження здійснюється огляд розвитку фортепіанного мистецтва Одещини з перших згадок про фортепіанне виконавство у цьому регіоні до сучасного періоду. Згадуються імена видатних педагогів-піаністів, виконавців, творчість яких мала значний вплив на розвиток фортепіанної школи Одещини, а також аналізується діяльність освітніх музичних закладів, що забезпечували розвиток фортепіанної культури регіону.

Відзначимо, що розвиток фортепіанної школи Одещини був нерозривно пов'язаний зі змінами в соціокультурному контексті. У певні історичні періоди спостерігався активний вплив європейських музичних традицій на формування підходів до навчання гри на фортепіано. Це створювало плідне підґрунтя для розвитку музичної освіти в регіоні.

Отже, ми дійшли висновку про те, що культурно-історичні передумови виявились визначальними факторами у становленні та розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині. Багатство культурного спадку та історичних подій створили унікальне музичне середовище, що вплинуло на стиль та напрямки музичної творчості, в тому числі і на фортепіанне мистецтво краю.

Одеса, як культурний центр, завжди приваблювала талановитих музикантів, що сприяло розвитку фортепіанного виконавства в регіоні. Місто стало плацдармом для зустрічі різних стилів та жанрів, що сприяло творчому обміну та становленню нових музичних традицій.

Освіта відіграла важливу роль у розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині. Музичні школи, училища, консерваторії та університети стали центрами формування майстерності талановитих музикантів та викладачів, забезпечивши стійку традицію професійного навчання гри на фортепіано.

У другому розділі наукової роботи виявлено роль визначних музикантів, педагогів та композиторів у розвитку фортепіанної школи регіону. На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновки про те, що фортепіанна школа Одещини має свої особливості, які роблять її важливим компонентом музичної спадщини України. Вона поєднує в собі вплив різних музичних традицій та відображає дух тогочасних історичних епох. Розвиток фортепіанної школи Одещині був і залишається важливим аспектом розбудови музичної культури регіону.

У ході дослідження сучасного стану розвитку фортепіанного мистецтва Одещини було проведено комплексний аналіз основних аспектів цієї галузі, в процесі якого виявлено, що фортепіанне мистецтво в регіоні залишається важливою складовою музичної культури і відіграє важливу роль у розвитку творчих талантів та музичної освіти.

ВИСНОВКИ

Фортепіанне мистецтво є не лише засобом розважання чи виконання музичних творів, але і могутнім інструментом для розвитку особистості в її різноманітних проявах. Його вплив на розумові, емоційні та фізичні аспекти особистості важко переоцінити. Гра на фортепіано стимулює розвиток креативного мислення та творчості, сприяє формуванню внутрішньої гармонії та зосередженості, дає можливість виражати свої емоції та почуття через музику, що сприяє психологічному виразу та самореалізації. Саме тому фортепіанне мистецтво стає об'єктом вивчення вітчизняних дослідників, особливо в контексті його еволюції в різних частинах України. Ця увага сприяє глибшому розумінню загальної культурної картини та розкриває неповторні риси музичної ідентичності кожного регіону.

У першому розділі магістерського дослідження здійснений аналіз існуючих наукових досліджень в царині становлення та розвитку фортепіанного мистецтва в Україні. Результати досліджень засвідчують збагачення національної культурної спадщини, виявлення унікальних рис фортепіанного мистецтва в різних регіонах та періодах, підкреслює значення досліджень фортепіанного мистецтва як ключового фактору в розвитку культурної свідомості, освіти та музичної практики.

У першому розділі наукової роботи надається ґрунтовний аналіз формування фахового фортепіанного виконавства в Україні, здійснюється періодизація етапів генези фахового фортепіанного мистецтва.

Ґрунтовний аналіз наукової, мистецтвознавчої, культурологічної та методичної літератури з питань дослідження надав можливість підсумувати ключові відкриття та важливі етапи еволюції фортепіанного мистецтва в Україні. Нами з'ясовано, що фортепіанне мистецтво має глибокі коріння та багатовікову історію. Від початку впровадження фортепіано на теренах України у XVIII

столітті, історія розвитку фортепіанного мистецтва відображає важливі події, які змінювали музичну парадигму та впливали на роль фортепіано в суспільстві.

Великий внесок у розвиток фортепіанного мистецтва зробили українські композитори та виконавці. Вони збагатили репертуар, вдосконалили техніку гри та поширили відомість про українську музичну традицію у світі. Сучасний стан фортепіанного мистецтва в Україні свідчить про його живий та динамічний характер. Розширення освітніх можливостей та активна участь в міжнародних конкурсах підкреслюють важливість цієї галузі для сучасної музичної культури.

У ході дослідження історії розвитку фортепіанної школи Одещини було здійснено аналіз важливих етапів і періодів, які вплинули на формування та розвиток музичної освіти та фортепіанних традицій в цьому регіоні. Результати дослідження дозволили зрозуміти, які фактори сприяли розвитку фортепіанної школи, які видатні особистості мали вплив на її формування.

У роботі виявлені основні передумови становлення Одеської піаністичної школи: високий загальний рівень культурного життя міста, прагнення місцевих жителів до музичної освіти і домашнього музикування, персональний внесок видатних особистостей краю.

У другому розділі дослідження здійснюється огляд розвитку фортепіанного мистецтва Одещини з перших згадок про фортепіанне виконавство у цьому регіоні до сучасного періоду. Згадуються імена видатних педагогів-піаністів, виконавців, творчість яких мала значний вплив на розвиток фортепіанної школи Одещини, а також аналізується діяльність освітніх музичних закладів, що забезпечували розвиток фортепіанної культури регіону.

Відзначимо, що розвиток фортепіанної школи Одещини був нерозривно пов'язаний зі змінами в соціокультурному контексті. У певні історичні періоди спостерігалось активне впливання європейських музичних традицій на формування підходів до навчання гри на фортепіано. Це створювало плідне підґрунтя для розвитку музичної освіти в регіоні.

Отже, ми дійшли висновку про те, що культурно-історичні передумови виявились визначальними факторами у становленні та розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині. Багатство культурного спадку та історичних подій створили унікальне музичне середовище, що вплинуло на стиль та напрямки музичної творчості, в тому числі і на фортепіанне мистецтво краю.

Одеса, як культурний центр, завжди приваблювала талановитих музикантів, що сприяло розвитку фортепіанного виконавства в регіоні. Місто стало плацдармом для зустрічі різних стилів та жанрів, що сприяло творчому обміну та становленню нових музичних традицій.

Освіта відіграла важливу роль у розвитку фортепіанного мистецтва на Одещині. Музичні школи, училища, консерваторії та університети стали центрами формування майстерності талановитих музикантів та викладачів, забезпечивши стійку традицію професійного навчання гри на фортепіано.

У другому розділі наукової роботи виявлено роль визначних музикантів, педагогів та композиторів у розвитку фортепіанної школи регіону. На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновки про те, що фортепіанна школа Одещини має свої особливості, які роблять її важливим компонентом музичної спадщини України. Вона поєднує в собі вплив різних музичних традицій та відображає дух тогочасних історичних епох. Розвиток фортепіанної школи Одещині був і залишається важливим аспектом розбудови музичної культури регіону.

У ході дослідження сучасного стану розвитку фортепіанного мистецтва Одещини було проведено комплексний аналіз основних аспектів цієї галузі, в процесі якого виявлено, що фортепіанне мистецтво в регіоні залишається важливою складовою музичної культури і відіграє важливу роль у розвитку творчих талантів та музичної освіти.

Подальші наукові пошуки в галузі фортепіанного виконавства на Одещині мають потенціал принести нові уявлення про культурні взаємозв'язки, розвиток

музичної творчості та вплив історичних факторів на мистецтво в регіоні. Ці дослідження можуть значно збагатити наше розуміння фортепіанної спадщини Одещини та її місця в світовій культурі. Крім того, вони можуть стати цінним внеском у збереження культурного надбання регіону і, сподіваємось, спонукатимуть до подальшого вивчення та підтримки фортепіанного мистецтва в Україні та за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булка Ю. П. Музична культура Західної України. Історія української музики : в 6 т. Т. 4. Київ, 1992. С. 545-589.
2. Васюта О. П. Музичне мистецтво Чернігівщини як культуротворчий феномен України ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01. Київ, 2021. 40 с.
3. Виткалов С. В. Рівненщина: Культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності: монографія. Рівне: ПП ДМ, 2012. 416 с.
4. Воробкевич Т. П. Методика викладання гри на фортепіано. Львів : Логос, 2001. 222 с.
5. Гердова Т. С. Генезис та розвиток фортепіанного мистецтва Донбасу з кінця ХІХ століття по 2012 рік : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків, 2016. 17 с.
6. Гордійчук М. М. Українська радянська музика. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1957. 43 с.
7. Гуральник Н. П. Українська фортепіанна школа ХХ ст. у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 39 с.
8. Дедусенко Ж. В. Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Київ, 2002. 20 с.
9. Демочко К. М. Мистецька Буковина : нариси з минулого. Чернівці : Книги-ХХІ, 2008. 335 с.
10. Довженко В. Д. Нариси з історії української радянської музики. Ч. 1. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1957. 236 с.
11. Довженко В. Д. Нариси з історії української радянської музики. Ч. 2. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1967. 317 с.

12. Дремлюга М. В. Українська фортепіанна музика (дожовтневий період). Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1958. 168 с.
13. Загайкевич М. П. Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст. : монографія. Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. 123 с.
14. Загладько А. О. Фортепіанна компонента у концертному житті Києва 70–80-х років ХІХ століття (за матеріалами періодики) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства :17.00.03. Київ, 2020.18 с.
15. Зимогляд Н. Ю. Фортепіанне виконавство України в 30-ті роки ХХ ст. *Культура України*. Харків, 2014. Вип. 45. С. 269–277.
16. Історія української музики. Ч. 1. / упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1980. 198 с.
17. Історія української музики : у 6 т. / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ : Наук. Думка, 1989. Т. 1 : Від найдавніших часів до середини ХІХ ст. / редкол. тому: М. М. Гордійчук та ін. 446 с.
18. Історія української радянської музики : учб. посібник / за заг. ред.: Л. Б. Архімович, Н. І. Грицюк та ін. Київ : Муз. Україна, 1990. 297 с.
19. Кашкадамова Н. Б. Історія фортеп'янного мистецтва. ХІХ сторіччя : підручник. Тернопіль : АСТОН, 2006. 608 с.
20. Кашкадамова Н. Б. Мистецтво виконання музики на клавішнострунних інструментах : навч. посіб. Тернопіль : АСТОН, 1998. 196 с.
21. Кашкадамова Н. Б. Фортеп'янно-виконавське мистецтво України. Історичні нариси. Львів: КІНПАТРІ ЛТД, 2017. 616 с.
22. Київська фортепіанна школа. Імена та часи : колективна монографія. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2013. 630 с.

23. Київське державне вище музичне училище ім. Р. М. Глієра: про навчальний заклад. Історія. Київський інститут музики ім. Р. М. Глієра (сайт). URL: <http://glierinstitute.org/ukr/history.html> (дата звернення: 22.04.2021).

24. Кияновська Л. О. Еволюція галицької музичної культури XIX — XX ст. Тернопіль : Астон, 2000. 339 с.

25. Куржева Т. І. Польські піаністи у Львові та їх внесок у розвиток фортепіанного виконавства та педагогіки (80-ті рр. XIX ст. - 40-і рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Львів, 2006. 17 с.

26. Литвиненко А. І. Музична культура Полтавщини XIX - початку XX століття в аспектах регіонального джерелознавства : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Київ, 2006. 16 с.

27. Лисенко. І. Словник музикантів України. Київ, 2005. 360 с.

28. Лігус О. М. Проблема жанрово-стильової еволюції в українській фортепіанній творчості XIX - першої чверті XX ст. *Часопис національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2009. № 3. 119-128.

29. Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Історія академії. URL: <http://conservatory.lviv.ua/about-us/pro-akademiyu/2/> (дата звернення: 10.03.2021).

30. Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка. Матеріал із Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 10.03.2021).

31. Малишев Ю. Одеському музичному училищу 100 років. Одеса : ОКФА, 1997. 157 с.

32. Міліч Б. О. Фортепіанна література українських радянських композиторів для дітей та юнацтва. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1961. 102 с.

33. На шляху до Європи. Микола Лисенко і Рівненщина: вид. 2-ге / за ред. Б. Й. Столярчук, С. В. Полевик. Рівне: Волинські обереги, 2018. 212 с.

34. Ніколаї Г. Ю. Українська фортепіанна музика як феномен культури ХХ століття. *Ars inter Culturas*. 2010. №1. С. 121-132. URL : <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-74814748-3cd1-4e9a-83f1-bf3363249e96> (дата звернення: 27.02.2021).
35. Одеський коледж мистецтв ім. К. Ф. Данькевича. Історія коледжу. URL: <http://oumk.od.ua/4-istoriya-koledzha/> (дата звернення: 12.03.2021).
36. Ревенко Н. В. Фортепіанна творчість українських композиторів у контексті розвитку музичної культури України (80 - 90-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства:17.00.01. Київ, 2004. 20 с.
37. Рівненський музичний фаховий коледж. Історія. URL: <http://www.muz.rv.ua/> (дата звернення: 22.05.2021).
38. Рівненському музичному училищу Рівненського державного гуманітарного університету 60 років : мистец. літопис / ред.-упоряд. Б. Й. Столярчук. Рівне : Зень О., 2016. 847 с.
39. Розенберг Р. Музична Одеса. Одеса : «Optimum», 2008. 253 с.
40. Росул Т. І. Музичне життя Закарпаття 20 – 30-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2003. 20 с.
41. Рум'янцева А. Ю. Розвиток професійної фортепіанної освіти в Харкові у 40 - 90-х рр. ХХ ст. у контексті політичної ситуації в Україні. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2007. № 2. С. 108-119.
42. Садова Л. І. Виконавсько-методичні засади фортепіанної школи Вілема Курца як джерело розвитку львівської піаністики : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Львів, 2007. 20 с.
43. Свириденко Н. С. Клавішні професійні інструменти у соціокультурному просторі України - історія і перспективи. *Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей* : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 24-25 жовт. 2019р. Київ, 2019. С. 124-127.

44. Сердюк. О., Уманець. О., Слюсаренко Т. Українська музична культура: від джерел до сьогодення : навчальна монографія. Харків, 2002. 400 с.
45. Сидоренко-Малюкова Т. Одеська консерваторія кінця 1930-х початку 1940-х років. *Забуті імена, нові сторінки*. Одеса: Окфа, 1994. 253 с.
46. Степаненко М. Б. Клавір в історії музичної культури України XVI-XVIII ст. *Мистецтвознавство України*. 2010. Вип. 11. С. 45-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mysu_2010_11_10.
47. Столярчук Б.Й. Храм вічної музики. Рівненській ДМШ №1 імені М.В.Лисенка – 75 : навч.-довід. вид. Рівне: Овід, 2014. 712 с.
48. Українська музична енциклопедія. Т. 3 / Гол. редкол. Г.Скрипник / НАН України; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ: ІМФЕ НАН України, 2011. 627 с.
49. Хрестоматія української дожовтневої музики. Ч.1 / упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1974. 270 с.
50. Хрестоматія української дожовтневої музики. Ч.2 / упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1976. 297 с.
51. Хрестоматія української дожовтневої музики. Ч.3 / упор. О. Я. Шреєр-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1980. 236 с.
52. Черепанин М. В. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Київ: Вежа, 1997. 236 с.
53. Чеченя К. Інструментальна музика в Україні другої половини XVI - середини XVIII ст. і проблеми автентичності у виконавській культурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2008. 19 с.
54. Шевченко Л. Інноваційні складові внеску Одеси у традиції української фортепіанної школи XX - XXI століть : підручник для студентів музичних закладів. Одеса : Астропринт,. 2018. 264 с .
55. Шевченко. Л. Стильові характеристики української фортепіанної культури XX століття" : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 336 с.

56. Шиманський П. Й. Музичне життя Волині 20-30-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства:17.00.03. Київ, 1999. 16 с.

57. Шляхи гармонійного натхнення. 75 років Рівненській обласній філармонії: мистець. літопис / ред.-упор.: Мельничук С. Ф., Столярчук Б. Й. Рівне: О.Зень, 2015. 580 с.

58. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка : підручник. Вид. 2-ге, доп. Київ : ДАКККіМ, 2008. 263 с.

59. Цюлюпа Н. Л. Сергійчук Д. Р. Культурно-історичні передумови становлення і розвитку фортепіанного мистецтва на Рівненщині. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць, 2021. Вип. 39. С. 145-148.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Професори Одеської консерваторії
М. Рибицька і М. Старкова**

Додаток Б

Л. Гінзбург, Г. Нейгауз, С. Нейгауз

Л. Гінзбург і М. Старкова

Додаток В**М. Подрайська**

С. Плещицер

Клас професора М. М. Старкової
Паннікова О., Штейнберг Е., Маслак О., Попова Г., Дорфман Й.,
Міхайлова Н., Любарський Ф.
1958 р.

Додаток Д

Клас Б. Рейнбалда

Концерт на честь С. Могилевської

Й. Радін

Додаток К

Зустріч кафедри спеціального фортепіано з Г. Нейгаузом

**М. Старкова, М. Рибицька, А. Плешицер, Л. Гінзбург, С. Могилевська,
В. Хорошина, І. Сухомлінов**

Додаток Л

Колектив кафедри з Я. Мільштейном

Додаток М**П. Муляр****Концерт з Одеським філармонічним оркестром**

